

**PERGESERAN MAKNA PADA IMPERATIF DALAM NASKAH DRAMA
CALIGULA KARYA ALBERT CAMUS DAN PADANANNYA DALAM
BAHASA INDONESIA *CALIGULA* OLEH ASRUL SANI**

Skripsi yang diajukan kepada Universitas Negeri Jakarta untuk memenuhi salah satu persyaratan dalam memperoleh gelar Sarjana Pendidikan

**LUH SHINTA BHAKTI PRATIWI
2315091184**

**JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA PRANCIS
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI JAKARTA
2013**

ABSTRAK

Luh Shinta Bhakti Pratiwi. 2013. Pergeseran Makna Pada Ujaran Imperatif Dalam Naskah Drama *Caligula* Karya Albert Camus dan Padanannya Dalam Bahasa Indonesia *Caligula* Oleh Asrul Sani. Skripsi. Jakarta: Jurusan Bahasa Prancis, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Jakarta.

Penelitian ini bertujuan untuk memahami dan mendeskripsikan pergeseran yang terjadi pada ujaran imperatif dalam naskah drama *Caligula* dan padanannya dalam bahasa Indonesia *Caligula*. Karya sastra berbahasa Prancis, yang salah satunya adalah naskah drama, sudah banyak diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia. Hal ini tentunya memudahkan pengajar dan pembelajar bahasa Prancis di Indonesia dalam memahami bahasa Prancis melalui karya sastra. Di Jurusan Bahasa Prancis Universitas Negeri Jakarta, terdapat mata kuliah Traduction atau Terjemahan yang mengajarkan kepada mahasiswa bagaimana cara menerjemahkan teks berbahasa Prancis ke dalam bahasa Indonesia. Dalam proses penerjemahan, terkadang mahasiswa melakukan kesalahan dalam penyampaian maksud dan pesan yang terkandung dalam sebuah teks. Hal ini terjadi karena ada perbedaan struktur dan budaya antara kedua bahasa. Dengan demikian, terjadilah pergeseran makna ketika melakukan kegiatan terjemahan dan salah satunya terjadi pada bentuk imperatif. Bentuk imperatif digunakan untuk menyampaikan sebuah perintah dan dalam bahasa Indonesia bentuk ini dikenal sebagai kalimat perintah. Penelitian ini bersifat deskriptif kualitatif dengan menggunakan metode analisis isi yang diajukan oleh Miles dan Huberman yang terdiri dari tiga cara kerja yaitu (1) mereduksi data, (2) menyajikan data dan (3) menarik kesimpulan. Penelitian ini mengacu pada teori pergeseran makna yang diajukan oleh Simatupang. Menurutnya terdapat tiga macam jenis pergeseran makna yaitu pergeseran dari makna generik ke makna spesifik, pergeseran dari makna spesifik ke makna generik dan pergeseran makna yang terjadi karena adanya perbedaan sudut pandang budaya. Kesimpulan dari penelitian ini adalah dari (20) kalimat perintah, sebanyak (17) kalimat mengalami pergeseran makna, baik pergeseran dari makna generik ke makna spesifik atau sebaliknya dan pergeseran yang terjadi karena ada perbedaan sudut pandang budaya, dan sebanyak tiga (3) kalimat perintah tidak mengalami pergeseran makna.

Kata kunci: Terjemahan, Naskah Drama, Pergeseran Makna, Kalimat Imperatif.

RÉSUMÉ

Luh Shinta Bhakti Pratiwi. 2013. La Modulation en Impératif dans La Pièce de Théâtre *Caligula* l'Œuvre d'Albert Camus et Traduite en Indonésien *Caligula* par Asrul Sani. Mémoire. Jakarta: Le Département de la Langue Française, Faculté des Lettres et des Arts, Universitas Negeri Jakarta.

C'est une recherche descriptive qualitative ayant pour but de remplir la condition d'obtention le titre Sarjana Pendidikan du Département de La Langue Française, faculté des Lettres et des Arts, Universitas Negeri Jakarta. Les données analysées sont les impératifs prises de la pièce de théâtre *Caligula* écrite par Albert Camus et la traduction en indonésien du même titre, *Caligula*, faite par Asrul Sani.

Cette recherche est visée de connaître et d'expliquer la modulation en impératifs français et leurs équivalences en indonésien. Afin de connaître le sens de ces impératifs, elles sont analysées en utilisant le dictionnaire français-français Le Petit Robert édition de l'année 2006 et pour analyser le sens des impératives indonésiennes, elles sont élaborées en consultant Le Quatrième Édition du Grand Dictionnaire de la Langue Indonésienne (KBBI 2012).

Aujourd'hui, apprendre une langue étrangère est devenu un besoin. Pour faire face au défi de l'impact de la mondialisation, il est nécessaire d'améliorer la qualité des ressources humaines. Maîtriser une langue étrangère permettra de leur rendre capables de concurrencer avec d'autre pays. La mondialisation influence également

le domaine de la communication et grâce au progrès de la science et de la technologie, la diffusion de toutes sortes d'informations provenant de différentes parties du monde peuvent être connues en quelques secondes ou en seul *clic* sur l'ordinateur. Afin que les gens puissent bien saisir les informations qu'ils reçoivent de l'autre bout du monde, la traduction de ces informations en langue de chaque pays est indispensable. Donc, la traduction joue un rôle très important pour que la communication puisse être établie entre les gens de différentes cultures.

« *La traduction est une opération qui cherche à établir des équivalences entre deux textes exprimés en des langues différentes* » c'est ce que dit Lederer (1994 :11) sur la définition de la traduction. Selon Vinay dan Darbelnet (1972 :24), « *La traduction est un moyen pour faire connaître à d'autres personnes ce qui a été dit ou écrit dans la langue étrangère. Celui qui traduit ne traduit pas alors pour comprendre mais pour faire comprendre. Il a compris avant de traduire.*» Pour que une écriture, un œuvre puissent être utiles à d'autres, à ceux qui parlent en d'autre langue, qui ne comprennent pas la langue écrite par l'auteur de l'œuvre, il est nécessaire qu'il soit traduit.

Au Département de la Langue Française Universitas Negeri Jakarta, les étudiants doivent apprendre la Traduction au septième semestre. Lors de ce cours, les étudiants apprennent comment bien

traduire un texte du français vers l'indonésien. En pratique, cette activité n'est pas aussi facile qu'elle en a l'air. Les étudiants ont du mal à traduire un mot ou une phrase car ils estiment qu'il n'y a pas un mot ou une phrase équivalente en indonésien. Si la phrase traduite ne correspond pas au contexte, le message de la phrase ne pourra pas être bien saisi. C'est la raison pour laquelle qu'il est parfois nécessaire que la traduction soit adaptée à la culture par exemple en rajoutant quelques mots. Cette action d'adapter est celle que l'on nomme la modulation. De cette manière les lecteurs pourront être amenés à une compréhension. Comme les deux langues n'ont pas la même structure grammaticale, la modulation n'est plus étrange dans le processus de traduction. Cette logique est supportée par Vinay dans Simatupang (2000:3) qui affirme que « *la transmission original du message perd toujours quelque chose en traduction.* »

La modulation classifiée en trois catégories par Simatupang (2000:88) ce sont la modulation au niveau du terme, la modulation au niveau du mot et la modulation au niveau de la sémantique. La modulation au niveau de la sémantique comprend la modulation du sens générique au sens spécifique et vice versa et aussi la modulation de sens qui est causé par la différence de la culture des langues. Ce type de modulation est trouve souvent dans la traduction des œuvres littéraires.

Les œuvres littéraires sont traduites en raison que ses adhérents du monde entier peuvent lire ces œuvres. Une pièce de théâtre est une forme de l'œuvre littéraire. La modulation est trouvée dans la pièce de théâtre *Caligula* est l'un de ces modulations est la modulation de sens aux impératifs. La modulation aux impératifs peut être vu dans l'exemple suivant :

BP : **Faites entrer** les coupables. (*Caligula*, p.64)

BI : **Biar datang** semua yang terdakwa. (*Caligula*, p.30)

Le verbe *faire* par le dictionnaire du Petit Robert a le sens : *réaliser hors de soi (une chose matérielle), réaliser une chose abstraite, produire de soi, hors de soi, (suivi d'un verbe à l'infinitif) être cause que* (p.1026-1028). Tandis que le verbe *biar* qui est utilisé comme traduction en *Caligula* a le sens : *agar, supaya, kata penghubung untuk menyatakan hal-hal yang tidak bersyarat* (KBBI, p.186). Par ces deux définitions on peut voir que le verbe *faire* n'est pas traduit comme il le faut en indonésien. La traduction de ce verbe *faire* est normalement *buat* en indonésien. Il y a eu une modulation dans la traduction du verbe *faire* en phrase impérative de *buat* devient *biar*. Cette phrase impérative *faites entrer*

a le sens demander à la personne d'entrer. Puisqu'il n'y a pas de traduction exacte pour la phrase impérative *faites entrer*, donc il utilise *biar datang* ayant le sens impératif de demander à la personne d'entrer.

Comme les données, nous avons pris 20 (vingt) impératifs se trouvant dans la transcription de drame *Caligula*. Nous avons pris seulement 20 (vingt) impératifs pour monter le divers impératif car il y a des répétitions du même impératif dans le livre. Ces vingt (20) impératifs sont analysés et complétées par des explications en fonction de changement de sens existant. La première modulation est la modulation de sens générique au sens spécifique a lieu lorsque le texte de départ ayant le sens vague est traduit au texte cible dans le sens plus étroit, simple. Cette modulation est dû à l'adaptation de la culture de langue de l'arrivé. Voici l'extrait de l'impératif qui a subi cette modulation pris de la transcription de drame *Caligula* :

1. BP: Jupiter, **prends ma vie** en échange de la sienne (*Caligula*, p.152)

BI: Yupiter, **ambillah nyawaku** sebagai pengganti nyawanya (*Caligula*, p.112)

Il n'y a aucune modulation dans le verbe impératif car le verbe prendre est traduit comme sa véritable définition. Mais, le rétrécissement de sens se forme sur le mot *ma vie*. La définition du mot *la vie* selon le dictionnaire Le Petit Robert est une *fait de vivre, propriété essentielle des êtres organisés qui évoluent de la naissance à la mort en remplissant des fonctions qui leur sont communes, espace de temps compris entre la naissance et la mort, ensemble des activités et des événements qui remplissent pour chaque être ces espace de temps* (p.

2772). Alors que le mot *nyawa* est *pemberi hidup kepada badan atau organisme fisik yang menyebabkan hidup pada manusia, binatang, dsb* (KBBI, p. 972). Donc, le mot *nyawa* fait parti de *la vie* car à part de *nyawa* il y a d'autre chose qui donne à vivre, c'est le corps.

La deuxième modulation est à l'inverse de la modulation précédent, c'est la modulation du sens spécifique au sens générique. Ce type de modulation se forme lorsque le texte de départ qui a un sens étroit ou simple est traduit dans le sens plus vague au texte cible. Cette modulation de sens est due aussi à l'adaptation de la culture de langue cible. Voici l'extrait de l'impératif pris de la transcription de drame *Caligula* qui a subi cette modulation:

1. BP: **Écoute bien** (*Caligula*, p.55)

BI: **Sekarang perhatikan baik-baik.** (*Caligula*, p.20)

Selon le dictionnaire, le verbe *écouter* est défini par *s'appliquer à entendre, diriger son attention vers (des bruits, des paroles), accueillir avec faveur (ce que dit quelqu'un), jusqu'à apporter son adhesion, sa conviction* (LPR, p.830). Tandis que la définition du verbe *perhatikan* est *amati, cermati, awasi* (KBBI, p.487). Le sens du verbe *écouter* s'élargit dans la traduction en indonésien car le sens du verbe *écouter* est limité à une activité de capter quelque chose à l'aide de l'oreille. Tandis que le sens du verbe *perhatikan*, il est traduit non seulement écouter à l'aide de l'oreille mais aussi regarder attentivement.

La dernière modulation est la modulation qui est causée par la différence du point de vue culturelle. Ce type de modulation se forme quand il n'y a pas d'équivalence en sens dans la langue cible. Il lui faudrait une traduction s'adaptant à la culture de langue de l'arrivée afin que le message puisse être bien saisi par l'interlocuteur. Voici l'extrait de l'impérative qui a subi ce type de modulation pris de la transcription du drame *Caligula* :

1. BP: Si tu n'es pas avec nous, **va t'en**, mais tiens ta langue.

(*Caligula*, p.72)

BI: Kalau kau tidak mau serta, **suka hatilah**. Tapi tutup mulutmu.

(*Caligula*, p.36)

Va t'en est un verbe provenant du verbe *s'en aller*. C'est un verbe pronominal qui est défini par le dictionnaire comme *quitter le lieu où l'on est, partir, disparaître, pouvoir être oté, détaché de* (LPR, p.66). Alors que *suka hati* a le sens *sesuka* (KBBI, p.1349). L'impératif *va t'en* qui a le sens de partir et quitter le groupe est une expression française. Et le sens propre de *va t'en* est *pergilah*. Mais dans la traduction de la langue cible, il est traduit *suka hatilah*. Le verbe *pergilah* donne l'impression de l'impolitesse. Pour rendre plus courtois il remplace le mot *pergilah* avec *suka hatilah*. .

2. BP: Non. **Appelons les choses par le nom**: tu crains que je

t'empoissonne. (*Caligula*, p.92)

BI: **Dusta. Mengapa sembunyi-sembunyi?** Kau takut aku meracuni

kau. (*Caligula*, p.59)

La définition d'appeler est *inviter (quelqu'un) à venir en prononçant son nom par un mot, un cri, un bruit, demander, essayer d'obtenir quelque chose, exiger, entrainer* (LPS, p.117). Tandis que la définition de *sembunyi-sembunyi* est *diam-diam ; tidak terang-terangan ; sengaja tidak mau tahu akan perkara (bahaya dsb) yang sungguh (akan) terjadi* (KBBI, p.1261). Si l'impératif *appelons les choses par le nom* est traduite dans sa véritable définition, il se traduira comme *mari panggil hal-hal sesuai dengan namanya* ce qui veut dire *dire la vérité, de ne pas mentir*. Mais dans le texte *mari panggil hal-hal sesuai dengan namanya* est traduit *mengapa sembunyi-sembunyi*. Dans ce cas le locuteur (*Caligula*) veut que son interlocuteur (*Mereia*) dire la vérité et ne rien cacher.

Après l'analyse, une conclusion est tirée que parmi les vingt (20) impératifs, il existe 17 impératifs qui ont atteint une modulation et trois impératifs (3) n'ont aucune modulation. Parmi ces 17 impératifs, il y en a cinq (5) qui ont subi la modulation de sens générique en sens spécifique, il y en a une (1) qui a subi la modulation de sens spécifique en sens générique et il y en a onze (11) qui ont subi la modulation de sens à cause de la différence du point de vue culturelle des langues.

De ce fait, on peut donc conclure que la modulation de sens qui est causée par la différence point de vue culturelle est le changement étant plus fréquent. Il peut être considéré raisonnable car les données sont prises d'une œuvre littéraire. Pour traduire une œuvre littéraire, un traducteur doit premièrement analyser la culture où cette œuvre littéraire a été écrite. Par la suite, il faut adapter cette œuvre littéraire dans la langue d'arrivée en analysant également sa culture afin que le message puisse être bien saisi.

On peut dire que le traducteur a appliqué des systèmes d'analyse mentionnés ci-dessus basé sur certaines raisons. Première raison est pour défendre le message de l'œuvre parce que le message appartient absolument à l'auteur, donc il ne doit pas être modifié. D'autre raison est pour rendre facile aux lecteurs et pour éviter toute confusion chez eux dans la compréhension des concepts, des termes ou des métaphores qui sont d'origine à cette pièce de théâtre.

Pour terminer, l'auteur espère que cette recherche pourra contribuer à l'enseignement de la Traduction en termes de changement de sens. Puisque c'est la transcription de drame qui est choisie pour être analysée, cette recherche pourrait donc être utile dans l'enseignement de Littérature Française II en termes d'œuvres littéraires françaises au XX siècle. En outre, cette recherche pourrait servir à inspirer les étudiants qui souhaitent à faire une autre recherche sur la traduction.

KATA PENGANTAR

Rasa syukur penulis panjatkan kepada Tuhan Yang Maha Esa atas rahmat dan karunia-Nya yang telah membimbing penulis dari awal hingga akhir pengerjaan skripsi ini. Adapun tujuan dari penulisan skripsi ini adalah untuk memenuhi persyaratan dalam memperoleh gelar Sarjana Pendidikan.

Penulisan skripsi ini tentunya masih jauh dari kesempurnaan. Saran, petunjuk dan masukan sangat dihargai oleh penulis. Semoga skripsi ini dapat berguna bagi pembaca khususnya mahasiswa Jurusan Bahasa Prancis Universitas Negeri Jakarta.

Pada kesempatan ini penulis ingin mengucapkan terima kasih kepada:

1. Ibu Dra. Amalia Saleh, M.Pd selaku Pembimbing I yang telah banyak meluangkan waktunya dan telah sabar membimbing penulis dalam bidang materi.
2. Ibu Yusi Asnidar, S.P.d, M.Hum selaku Pembimbing II yang juga telah banyak meluangkan waktunya dan telah sabar mengarahkan penulis dalam bidang metodologi.
3. Ibu Dr. Sri Harini Ekowati, M.Pd selaku Ketua Jurusan Bahasa Prancis Universitas Negeri Jakarta yang telah memberikan dukungannya kepada penulis.
4. Ibu Rupiayatun, S.Pd selaku Pembimbing Akademis yang telah membimbing dan memberikan saran ketika penulis mengalami kesulitan selama masa perkuliahan.

5. Seluruh dosen Jurusan Bahasa Prancis Universitas Negeri Jakarta atas bimbingan serta ilmu yang telah diberikan kepada penulis selama masa perkuliahan.
6. Orangtua yang senantiasa memberikan dorongan dan motivasi.
7. Para sahabat dan teman-teman seperjuangan angkatan 2009 atas semangatnya.

Tanpa mereka penulis tidak akan mampu menyelesaikan skripsi ini. Oleh karena itu penulis memohon maaf jika ada kesalahan dalam kata-kata dan tindakan. Semoga Tuhan membalas segala budi dan kebaikan kepada seluruh pihak yang telah membantu

Jakarta, 8 Juli 2013

Penulis,

LSBP

DAFTAR ISI

ABSTRAK	i
RESUME	ii
KATA PENGANTAR	x
DAFTAR ISI.....	xiii
BAB I: PENDAHULUAN.....	1
A. LATAR BELAKANG	1
B. MASALAH.....	8
E. TUJUAN	8
F. MANFAAT	8
BAB II: TINJAUAN PUSTAKA.....	10
A. ANALISIS TEORI	10
1. HAKIKAT DRAMA	8
2. TERJEMAHAN.....	16
2.1 METODE TERJEMAHAN	12
2.2 PERGESERAN DALAM TERJEMAHAN	24
2.2.1 PERGESERAN PADA TATARAN BENTUK.....	24
2.2.2 PERGESERAN KATEGORI KATA	26
2.2.3 PERGESERAN SEMANTIK.....	27
3. KALIMAT IMPERATIF DALAM BAHASA INDONESIA.....	28
4. IMPERATIF DALAM BAHASA PRANCIS	30
B. SINTESIS TEORI.....	36
BAB III : HASIL PENELITIAN	38

A. INTERPRETASI DATA	38
B. PEMBAHASAN	42
BAB IV : PENUTUP	61
A. KESIMPULAN.....	61
B. IMPLIKASI	62
C. SARAN	63
DAFTAR PUSTAKA	64
LAMPIRAN.....	67

BAB I

PENDAHULUAN

A. Latar Belakang

Pembelajaran bahasa tidak terlepas dari pembelajaran sastra. Sebagai produk budaya, bahasa dan sastra mempunyai hubungan yang erat karena bahasa merupakan sarana yang digunakan oleh para sastrawan untuk menyampaikan ide dan gagasannya kepada masyarakat. Hal ini didukung oleh Walija dalam <http://adidesu.wordpress.com/2012/03/02/definisi-bahasa-menurut-para-ahli/> yang mengatakan bahwa bahasa ialah komunikasi yang paling lengkap dan efektif untuk menyampaikan ide atau pendapat, maksud dan perasaan kepada orang lain.

Penyampaian ide, maksud dan perasaan dapat dilakukan melalui komunikasi secara lisan dan komunikasi secara tertulis. Komunikasi secara tulisan dapat disampaikan dalam berbagai bentuk, salah satunya adalah sastra. Dilihat dari bentuknya, sastra terdiri dari tiga bentuk yaitu prosa, puisi dan drama. Prosa merupakan salah satu bentuk sastra yang diuraikan dengan menggunakan bahasa bebas dan panjang serta tidak terikat aturan seperti jumlah baris, bait dan rima seperti halnya dalam puisi. Sementara puisi merupakan bentuk sastra yang diuraikan dengan menggunakan bahasa singkat, padat dan indah. Puisi terikat oleh jumlah baris, bait dan sajak. Sedangkan drama adalah salah satu bentuk sastra yang diuraikan dalam bentuk dialog atau monolog yang memperagakan tingkah laku manusia dan segala kehidupan disekitarnya.

Drama menurut Balthazar Verhagen dalam Harymawan (1988:2) adalah sebuah kesenian yang melukiskan sifat dan sikap manusia dengan gerak. Drama dapat disajikan dalam dua bentuk yaitu berupa monolog dan dialog. Drama monolog pertama kali diperkenalkan di Hollywood pada tahun 1964 dan dipopulerkan oleh Charlie Chaplin. Monolog adalah percakapan aktor seorang diri diatas pentas sedangkan dialog adalah bentuk drama yang paling sering dipentaskan. Hal ini disebabkan karena drama dialog lebih menarik untuk disimak karena didalamnya terdapat banyak tokoh yang saling berinteraksi tidak seperti pada drama monolog dimana hanya terdapat satu orang saja yang berbicara. Sesuai dengan pemikiran Wahono dan Rusmiyanto dalam http://carapedia.com/pengertian_definisi_drama_info2085.html, drama adalah suatu karya sastra yang bertujuan menggambarkan kehidupan dengan menampilkan pertikaian atau konflik dan emosi lewat adegan dan dialog. Dalam drama pada umumnya terdapat bermacam-macam tokoh dan tokoh-tokoh tersebut berinteraksi satu sama lain. Dialog antar tokoh inilah yang membentuk sebuah drama. Pemikiran ini sejalan dengan pemikiran Sumarlam (2004:314) mengenai drama. Menurutnya drama adalah wacana yang disampaikan dalam bentuk dialog, baik berupa wacana tulis maupun wacana lisan.

Konsep drama adalah peniruan dari kegiatan di kehidupan sehari-hari. Apa yang disajikan diatas pentas bukanlah tindak yang sebenarnya, Hal ini menjadikan drama seakan tidak serius atau kurang berwibawa. Padahal, sebagai salah satu jenis sastra, drama seharusnya dipelajari dan dipahami karena drama memiliki unsur-unsur kebenaran dan keseriusan bukan sekedar permainan belaka.

Menurut Putu Wijaya dalam wawancaranya dengan Timlo.net, kondisi industri drama di Indonesia dewasa ini tidak lagi sejaya dulu. Industri drama kalah saing dengan

dengan industri modern seperti film, musik dan bioskop. Jakob Sumardjo berpendapat bahwa zaman keemasan drama di Indonesia dimulai pada tahun 1970 sampai dengan 1980 tetapi hal ini tidak berarti bahwa drama ditinggalkan begitu saja dari panggung kesenian Indonesia. Banyak kelompok teater seperti Teater Gandrik dan Teater Koma melakukan regenerasi dengan merekrut aktor-aktor muda. Sejumlah kelompok teater baru kerap bermunculan mementaskan karya-karya drama lama dan mementaskan hasil karya dramanya sendiri.

Pementasan kesenian drama dan penontonnya mungkin tidak sebanyak pada tahun 1970 tetapi sastra drama terus dipelajari. Hal ini dapat dibuktikan lewat Fakultas Pendidikan Bahasa dan Seni IKIP Mataram yang pada bulan Januari tahun 2013 lalu baru saja mengadakan pementasan drama di kampus setempat, demikian yang dilansir oleh lomboktoday.co.id. Kegiatan ini dilaksanakan atas inisiatif Dosen Pengampu Mata Kuliah Drama dan Intro to Literature Jurusan Pendidikan Bahasa Inggris, IKIP Mataram, Jumatriadi, SS, MPd. Menurut respon mahasiswa akan kegiatan ini sangat positif terbukti dari peserta yang berjumlah 455 terbagi atas 30 kelompok drama dan 30 orang pembaca puisi. Kegiatan ini merupakan salah satu bentuk nyata bahwa pembelajaran bahasa, khususnya bahasa asing, tidak terlepas dari pembelajaran sastra.

Mempelajari bahasa asing menjadi salah satu kebutuhan di era globalisasi ini. Agar dapat menghadapi tantangan globalisasi, kualitas sumber daya manusia harus ditingkatkan dengan penguasaan bahasa asing agar mampu bersaing dengan negara-negara lain. Selain bahasa Inggris dan bahasa Mandarin, bahasa Perancis menjadi salah satu bahasa yang dipilih oleh masyarakat Indonesia untuk dipelajari. Pada kuliah umumnya di Universitas Indonesia pada tanggal 1 Juli 2011 silam, Mantan Perdana Menteri Perancis François

Fillon mengatakan bahwa minat belajar bahasa Perancis di Indonesia sangat besar dan sejauh ini terdapat 50 ribu pemuda Indonesia yang mempelajari bahasa Perancis di berbagai lembaga pengajaran bahasa. Salah satu cara untuk mempelajari bahasa Perancis dan memperkaya diri dengan pengetahuan budaya Perancis adalah dengan membaca karya-karya sastra Perancis seperti novel, puisi dan drama.

Membaca karya sastra asing khususnya yang berbahasa Perancis memiliki daya tarik tersendiri. Perbedaan latar belakang kebudayaan merupakan salah satu alasannya. Belum banyaknya orang Indonesia yang memahami bahasa Perancis dengan baik dan benar menjadikan karya-karya sastra tersebut perlu untuk diterjemahkan kedalam bahasa Indonesia agar para pembacanya mengerti akan maksud dan pesan yang terkandung dalam karya sastra tersebut. Sudah banyak karya sastra Perancis yang diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia, antara lain; novel *Le Petit Prince* dan *Terre des Hommes* karya Antoine de Saint-Éxupery diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia sebagai ‘Pangeran Kecil’ dan ‘Bumi Manusia’, kumpulan cerpen Guy de Maupassant juga diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia antara lain *La Maison Tellier* ‘Rumah Tellier’, *Mademoiselle Fifi* ‘Nona Fifi’, *Une Vie* ‘Sebuah Kehidupan’, *Le Horla* ‘Horla’, dan *Bel Ami* ‘Sahabat yang Ganteng’. Selain novel dan cerpen, naskah drama juga diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia bahkan sempat dipentaskan oleh teater Indonesia. Hal ini dimulai oleh Rendra bersama Bengkel Teater Rendra yang melakonkan *En Attendant Godot* atau ‘Menunggu Godot’ karya Samuel Beckett pada tahun 1970. *La Roi Se Meurt* oleh Eugene Ionesco disadur ke dalam bahasa Indonesia menjadi ‘Raja Mati’ dan dipentaskan oleh Arifin C. Noer dan Teater Kecilnya. Kemudian Asrul Sani memainkan *Huis Clos* karya Jean-Paul Sartre yang disadur ke dalam bahasa Indonesia sebagai ‘Pintu Tertutup’. Ia juga

menerjemahkan naskah drama *Caligula* karya Albert Camus yang merupakan sumber dari penelitian ini.

Terjemahan berperan sebagai sebuah sarana untuk menyampaikan makna dan pesan yang terdapat dalam drama asing agar drama tersebut dapat dimengerti dan dipentaskan dengan sebaik-baiknya. Drama-drama asing sebaiknya diterjemahkan sesuai dengan konsep dasar terjemahan seperti yang dikemukakan oleh Nida dan Taber dalam Cholidudin (2007:3) yaitu “*translation consist of reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style*”. Pengertian ini memiliki arti bahwa penerjemahan sebagai proses untuk mengungkapkan kembali pesan yang terkandung dalam bahasa sumber (yang kemudian akan disebut BSu) ke dalam bahasa sasaran (yang kemudian disebut BSa) dengan padanan alami yang sedekat mungkin. Melihat definisi ini, bisa disimpulkan bahwa penerjemahan merupakan suatu proses mengalihkan pesan dari BSu ke dalam BSa bukan hanya mengganti suatu bahasa ke dalam bahasa lain. Pengalihan pesan yang dilakukan harus mengikuti aturan-aturan yang berlaku dalam BSa sehingga dapat menghasilkan terjemahan yang sewajar mungkin.

Proses menerjemahkan drama tidak sama dengan menerjemahkan buku. Jika pada saat menerjemahkan buku penerjemah tidak dapat menemukan padanan suatu kata dalam BSa yang mengandung, misalkan, referensi kultural, ia dapat menyisipkan sebuah catatan kaki diakhir halaman buku tersebut. Sedangkan untuk menerjemahkan teks drama, penerjemah tidak dapat memberikan penjelasan terhadap suatu kata yang tidak ada padanannya dalam BSa. Newmark (1988:172) menjelaskan keadaan ini sebagai

“Further, he works under certain constraints: unlike the translator of fiction, he cannot gloss, explain puns or ambiguities or cultural references, nor transcribe words for

the sake of local colour: his text is dramatic, with emphasis on verbs, rather than descriptive and explanatory.”

Teks drama harus diterjemahkan drama seluwes mungkin agar dapat dimengerti dan dipertontonkan dengan baik.

Seorang penerjemah tidak bisa sembarangan menerjemahkan karya sastra. Ia harus mencari karya yang menarik dan sesuai dengan kebudayaan si penerjemah karena terjemahan bukan sekedar mengalihkan bahasa tetapi mengalihkan juga unsur-unsur kebudayaan yang terkandung didalam teks asalnya. Oleh karena itu, sebuah teks yang hendak diterjemahkan tidak boleh diterjemahkan terpisah dari konteks masyarakatnya. Hal ini dapat mengakibatkan kesukaran untuk menghasilkan proses komunikasi yang berkesan.

Drama *Caligula* diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia oleh Asrul Sani yang merupakan salah satu sastrawan besar dan sutradara film ternama Indonesia. Ia dikenal dalam dunia sastra Indonesia sebagai pelopor Angkatan '45. Salah satu karyanya yang paling terkenal adalah sebuah skenario film yang berjudul *Jenderal Nagabonar*. Drama *Caligula* yang ia terjemahkan adalah drama pertama dan yang paling terkenal karangan Albert Camus, sastrawan terkenal Perancis kelahiran Aljazair yang juga dikenal sebagai seorang filsuf untuk paham eksistensialisme. *Caligula* dipublikasikan pertama kali tahun 1944, drama ini masuk ke dalam bagian '*Le cycle de l'absurde*' bersama karya Camus yang lain yaitu novel *L'Etranger* dan essay *Le Mythe de Sisyphe*.

Pada naskah drama *Caligula*, penulis banyak menemukan penggunaan kalimat imperatif atau kalimat perintah. Hal ini disebabkan karena *Caligula* sebagai tokoh utama adalah seorang raja. Raja adalah penguasa tertinggi pada suatu kerajaan dan mempunyai

kekuasaan yang besar. Sebagai seorang raja, sudah selayaknya ia senantiasa memberikan perintah.

Salah satu penggunaan kalimat imperatif dapat dilihat dari contoh berikut:

BP : Premier Patricien : Pourquoi s'inquiéter à l'avance ? **Attendons**. Il reviendra peut-être comme il est parti. (Albert Camus, *Caligula*, p.38)

BI : Bangsawan Satu: **Kita cuma bisa menunggu**. Tidak ada gunanya kelewat lekas bersusah. Barangkali ia kembali sendiri, seperti ia dulu pergi. (Asrul Sani, *Caligula*, p.1)

Pada contoh diatas, bentuk imperatif dalam bahasa Perancis *attendons*, diterjemahkan menjadi kalimat biasa dalam bahasa Indonesia. Hal ini terjadi karena terdapat pergeseran makna ketika menerjemahkan kalimat imperatif tersebut. Pergeseran ini dapat terjadi karena ada perbedaan sudut pandang budaya pada bahasa Prancis dan bahasa Indonesia. Berdasarkan latar belakang inilah penulis tertarik untuk meneliti pergeseran makna yang terjadi pada penerjemahan kalimat imperatif.

Kalimat imperatif yang akan diteliti berjumlah sebanyak 20 kalimat. Penulis hanya memilih 20 kalimat imperatif karena terdapat pengulangan kalimat imperatif dari seluruh imperatif yang ditemui dalam naskah drama *Caligula* dan terjemahannya. Tujuan dari dipilihnya kalimat imperatif yang berbeda satu sama lain adalah untuk menunjukkan keanekaragaman bentuk kalimat imperatif bahasa Prancis dan pergeseran makna yang terjadi ketika kedua puluh kalimat imperatif tersebut diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia.

Alasan lain dari pemilihan naskah drama ini untuk diteliti adalah karena *Caligula* merupakan karya yang menarik dan berisi moral untuk pembacanya. Pemikiran Camus

mengenai hidup manusia merupakan sesuatu yang layak dipelajari dan penulis mendapatkannya dengan membaca *Caligula*. Naskah drama *Caligula* sudah diterjemahkan ke dalam 9 bahasa termasuk bahasa Indonesia dan sering dipentaskan tidak hanya di Prancis tapi juga di mancanegara. Albert Camus sendiri adalah sastrawan terkenal Prancis dan pemenang Penghargaan Nobel dalam Sastra sehingga membuat karya-karyanya menarik untuk diteliti. Selain itu terjemahan drama belum pernah diteliti di Jurusan Bahasa Prancis. Terjemahan sastra penting diteliti karena mata kuliah Traduction dan Littérature II di Jurusan Bahasa Perancis wajib diambil pada semester 7.

B. Masalah.

Masalah pada penelitian ini dibatasi pada pergeseran makna yang terjadi pada terjemahan ujaran imperatif dalam naskah drama *Caligula* karya Albert Camus dan padanannya dalam bahasa Indonesia.

C. Tujuan

Tujuan dari penelitian ini adalah untuk mengetahui pergeseran makna pada ujaran imperatif bahasa Prancis dan mengetahui padanannya dalam bahasa Indonesia.

D. Manfaat

Penelitian ini diharapkan dapat menjadi referensi untuk mahasiswa Jurusan Bahasa Prancis dalam memahami pergeseran makna yang terjadi pada penerjemahan kalimat imperatif. Peneliti juga berharap agar penelitian ini dapat menjadi masukan untuk mata

kuliah Traduction dalam mengenali pergeseran makna pada terjemahan dan Littérature II
khususnya untuk sastra drama.

BAB II

TINJAUAN PUSTAKA

A. Analisis Teori

Penelitian ini merupakan penelitian tentang peralihan makna yang terjadi dalam penerjemahan ujaran imperatif bahasa Prancis ke dalam bahasa Indonesia dalam karya sastra drama. Oleh karena itu, penulis telah mengumpulkan teori-teori yang relevan untuk melaksanakan penelitian ini. Teori yang akan dibahas pertama kali adalah teori drama diikuti dengan teori terjemahan dan teori ujaran imperatif.

1. Hakikat Drama

Drama menurut Harymawan (1988:2) adalah cerita konflik manusia dalam bentuk dialog, yang diproyeksikan pada pentas dengan menggunakan percakapan dan *action* di hadapan penonton (audience). Sementara Kennedy (1966:833-834) mengategorikan drama sebagai pertunjukan dan karya sastra. Drama sebagai sebuah pertunjukan adalah kegiatan bercerita dimana karakter-karakter dari kisah tersebut dimainkan oleh aktor-aktor. *“Unlike a short story or a novel, a play is a work of storytelling in which the characters are represented by actors.”*

Thompson (1942:1) mengategorikan drama ke dalam dua jenis yaitu drama yang tidak untuk dimainkan atau *closet drama* dan drama yang dibuat untuk tujuan sesungguhnya yaitu untuk dipentaskan atau *stage drama*.

“For the moment let us lump together under the label “fiction” not only novels and short stories, but also verse narratives such as ballads and epics, and narratives in dramatic form which are not meant for theatrical performances---the so-called, closet dramas.”

Hal ini tidak berarti bahwa *stage drama* tidak termasuk dalam kategori karya sastra hanya karena *closet drama* dibuat dengan tujuan untuk dibaca. Seluruh naskah drama yang dibaca adalah karya sastra. Pernyataan Kennedy sebelumnya yang menyatakan drama termasuk dalam karya sastra diperkuat oleh Thompson (1942:1) “*Stage dramas of course are printed and widely read, and the only way that we can know most of them, in the present state of our theater, is to read them.*” Walaupun demikian drama pada hakikatnya adalah sebuah karya yang harus dipentaskan kepada publik bukan hanya sebagai karya sastra yang dibaca seperti novel atau puisi. “*The drama is not literature merely to be read; its proper end is stage production. At the same time it is literature.*” (1942:3)

Waluyo (2002:2) mengatakan bahwa drama naskah merupakan salah satu genre sastra yang disejajarkan dengan puisi dan prosa. Sementara drama pentas adalah jenis kesenian mandiri, yang merupakan integrasi antara berbagai jenis kesenian seperti musik, tata lampu, seni lukis (dekor, panggung), seni kostum, seni rias dan sebagainya. Drama naskah dapat diberi batasan sebagai salah satu jenis karya sastra yang ditulis dalam bentuk dialog yang didasarkan atas konflik batin dan mempunyai kemungkinan untuk dipentaskan (2002:2).

Bahasa yang digunakan dalam drama adalah bahasa sastra. Akan tetapi karena yang ditampilkan dalam drama adalah dialog, maka bahasa drama tidak sebauk bahasa puisi, dan lebih cair daripada bahasa prosa (2002:2-3). Penggunaan bahasa drama yang tidak sebauk bahasa puisi dapat disebabkan karena drama adalah proyeksi dari kehidupan sehari-hari manusia. Oleh karena itu bahasa yang digunakan adalah bahasa sehari-hari.

Hal ini didukung oleh pernyataan Moulton dalam Harymawan (1988:2) yang mendefinisikan drama sebagai hidup manusia yang dilukiskan dengan action.

Konflik kehidupan manusia adalah hal yang mendasari penulisan naskah drama. Waluyo (2002:7) mengatakan bahwa konflik manusia biasanya terbangun oleh pertentangan antara tokoh-tokohnya. Kemudian dari pertikaian tersebut muncullah *dramatic action* yang selanjutnya akan menjadi penentu daya pikat suatu naskah drama.

Dalam penulisan naskah drama, terdapat unsur-unsur pembangun yang saling terikat satu sama lain sehingga menghasilkan sebuah naskah drama yang utuh. Ada delapan unsur pembangun drama menurut Waluyo. Unsur yang pertama adalah struktur drama. Waluyo mengatakan struktur drama adalah plot atau kerangka cerita, penokohan dan perwatakan, dialog, *setting* atau tempat kejadian, tema atau nada dasar cerita, amanat atau pesan pengarang dan petunjuk teknis.

Setelah struktur drama terdapat plot atau kerangka cerita. Ada dua pendapat yang berbeda mengenai arti dari plot atau kerangka cerita. Menurut Waluyo plot atau kerangka cerita merupakan jalinan cerita atau kerangka dari awal hingga akhir yang merupakan jalinan konflik antara dua tokoh yang berlawanan (2002:8). Sementara menurut Harymawan, plot adalah alur atau rangka cerita (1988:26). Dapat ditarik kesimpulan dari kedua pendapat yang berbeda ini bahwa plot adalah dasar rangkaian daripada sebuah cerita yang membentuk alur jalannya cerita itu sendiri.

Unsur pembangun drama yang ketiga adalah penokohan dan perwatakan. Seorang tokoh dalam sebuah cerita novel, drama atau film mempunyai peran utama, ia harus mempunyai kemampuan untuk menjiwai dan memperlihatkan sudut pandang cerita novel, drama atau film tersebut sehingga pembaca, penonton atau pendengar dapat

memahami makna dan tujuan dari cerita tersebut. Tokoh dalam ceritanya lazimnya lebih dari satu orang sehingga terdapat susunan tokoh. Menurut Waluyo susunan tokoh adalah daftar tokoh-tokoh yang berperan dalam drama itu. Dalam penyusunan tokoh, terlebih dahulu yang disebutkan nama, umur, jenis kelamin, tipe fisik, jabatan dan keadaan jiwanya.

Penokohan menurut Waluyo dibagi menjadi tiga bagian berdasarkan perannya masing-masing dalam sebuah cerita. Ketiga penokohan tersebut adalah tokoh protagonis atau tokoh yang mendukung jalan cerita, tokoh antagonis atau tokoh penentang cerita dan yang terakhir adalah tokoh tritagonis atau tokoh pembantu untuk tokoh protagonis dan antagonis. Sementara yang mengenai perwatakan, menurut Waluyo watak seorang tokoh akan dapat jelas terbaca melalui dialog-dialog yang disampaikannya serta melalui catatan samping (2002:14).

Setelah penokohan dan perwatakan, terdapat dialog, yang merupakan ciri khas dari sebuah drama. Seluruh tindakan yang dilakukan oleh semua tokoh drama terdapat di dalam dialog. Mengingat konsep drama yang merupakan tiruan dari kehidupan sehari-hari, bahasa yang digunakan pun dalam drama adalah bahasa sehari-hari yang ditulis secara detail dan mendalam. Hal ini bertujuan agar pembaca dapat memahami dan membayangkan makna yang dilakoni oleh para tokoh. Menurut Waluyo, ragam bahasa dalam dialog tokoh-tokoh drama adalah bahasa lisan yang komunikatif bukan ragam bahasa tulis (2002:20).

Unsur keempat adalah *setting* atau yang biasa juga disebut sebagai landasan atau tempat kejadian. *Setting* memiliki peran penting dalam pembentukan sebuah drama. *Setting* diperlukan untuk membangun suasana yang melatar belakangi penyampaian

dialog. Dengan demikian pembaca dapat lebih memahami jalannya sebuah cerita. Untuk itu tempat kejadian cerita dalam drama harus ditentukan dengan cermat agar mengingat tujuan dari penulisan dari sebuah drama adalah untuk dipentaskan. Waluyo mengatakan bahwa *setting* atau tempat kejadian biasanya meliputi tiga dimensi yaitu tempat, ruang, dan waktu (2002:23). Dalam hal ini, tempat berarti dimana cerita tersebut sedang berlangsung. Misalnya, dalam drama yang mengambil latar belakang zaman Romawi, tempat berlangsung cerita biasanya di dalam sebuah istana kerajaan. Sementara ruang dapat berarti tempat yang lebih spesifik dimana tokoh-tokoh drama berdialog, misalnya di dalam sebuah penjara. Kemudian, yang dimaksud dengan waktu adalah saat dimana cerita berlangsung, misalnya pada malam hari dimana suasana gelap gulita dan hening.

Setelah *setting* atau tempat kejadian terdapat tema atau nada dasar cerita. Di dalam sebuah penulisan cerita, tema menjadi suatu dasar dalam penulisan tersebut. Pengarang mengembangkan tulisannya dari suatu inti tema yang telah ia pilih. Tema tersebut dikembangkan sejalan dengan isi cerita penulisan diperkuat oleh penyampaian melalui perwatakan dan para tokohnya yang didampingi oleh pelengkap lain seperti *setting* atau tempat kejadian. Dengan demikian, tema adalah suatu inti dari pembuatan sebuah karya. Waluyo berpendapat bahwa tema merupakan gagasan pokok yang terkandung dalam drama. Sejalan dengan Waluyo, Harymawan (1988:24) mengatakan bahwa tema atau yang disebut juga dengan *premise* adalah rumusan intisari cerita sebagai landasan ideal dalam menentukan arah tujuan cerita. Tema akan dikembangkan melalui alur dramatik dalam plot melalui tokoh-tokoh protagonis dan antagonis dengan perwatakan yang memungkinkan konflik dan diformulasikan dalam bentuk dialog. Semakin kuat dan mendalam pengalaman jiwa pengarangnya akan semakin kuat tema

yang dikemukakan. Menurut Waluyo, tema bersifat sangat lugas, objektif dan khusus. (2002:24)

Unsur keenam menurut Waluyo adalah amanat atau pesan pengarang. Setiap karya yang disampaikan melalui tulisan-tulisan oleh pengarangnya mempunyai pesan yang terkandung di dalamnya. Pesan yang disampaikan tidak sama antara satu penulis karya dengan penulis lainnya. Penulis biasanya menyampaikan amanat atau pesannya ini secara tersirat dan dapat terlihat dari perkataan tokoh-tokohnya. Pesan-pesan yang disampaikan terkadang bersifat subyektif sesuai dengan pengalaman pribadi, imajinasi dan harapan penulisnya. Pembaca atau penonton sebuah drama akan mencari amanat atau pesan yang terkandung dalam drama yang ia baca atau tonton. Hal ini diperkuat Waluyo yang mengatakan bahwa pesan berhubungan dengan makna dari karya itu sendiri dan bersifat kias, subjektif dan umum (2002:28). Hal ini berarti pembaca atau penonton dapat mengartikan amanat tersebut secara berbeda-beda.

Ketujuh, terdapat petunjuk teknis. Drama yang dipentaskan dapat lebih mudah dipahami oleh penontonnya karena drama tersebut dilakukan dengan ekspresi para tokoh-tokohnya dan dilaksanakan dengan tatanan waktu dan suasana yang sesuai. Sementara naskah drama atau drama yang ditulis harus disertai dengan petunjuk teknis agar dapat membawa pembaca pada tema, makna, situasi dan inti cerita yang diungkapkan melalui tulisan-tulisan tersebut. Petunjuk teknis dalam naskah drama biasanya ditulis dengan format yang berbeda dari dialog yaitu misalnya diberikan tulisan dalam tanda kurung atau cetak miring. Menurut Waluyo (2002:29) teks samping atau petunjuk teknis berguna untuk petunjuk teknis tentang tokoh, waktu, suasana pentas, suara, musik, keluar

masuknya aktor atau aktris, keras lemahnya dialog, warna suara, perasaan yang mendasari dialog dan sebagainya.

Unsur pembangun drama yang terakhir adalah interpretasinya dalam kehidupan sehari-hari. Jika film dapat memaparkan berbagai jenis tema dari kehidupan sehari-hari sampai dengan cerita fiktif, tidak demikian halnya untuk drama. Isi cerita drama biasanya hanya berkisar pada interpretasi kehidupan sehari-hari. Sebagai interpretasi kehidupan, drama mempunyai kekayaan batin yang tiada tara. Kehidupan yang ditiru oleh penulis drama dalam lakon diberi aksentuasi-aksentuasi sesuai dengan sisi kehidupan mana yang ditonjolkan oleh penulis. Pengarang yang menginterpretasikan kehidupan sebagai tempat yang menyedihkan akan menghasilkan drama tragedi. (2002:30-31)

2. Terjemahan

Vinay dan Darbelnet (1972:24) mengungkapkan bahwa terjemahan mempunyai tujuan untuk memperkenalkan kepada orang lain apa yang dikatakan atau ditulis dalam sebuah bahasa asing. Seorang penerjemah tidak menerjemahkan hanya untuk mengetahui tetapi untuk orang membuat orang lain mengerti. Ia harus sudah mengetahui hal ini sebelum memulai proses menerjemahkan. *“En dehors de lécole, la traduction a pour but de faire connaître à d’autres ce qui a été dit ou écrit dans la langue étrangère. Celui qui traduit ne traduit pas alors pour comprendre mais pour faire comprendre. Il a compris avant de traduire.”*

Sementara itu menurut Newmark (1981:7), penerjemahan adalah penggantian suatu pesan atau pernyataan tertulis dalam suatu bahasa dengan pesan atau pernyataan dalam bahasa lain. *“Translation is a craft consisting in the attempt to replace a written message and/or statement in one language by the same message and/or statement in another language.”*

Sedangkan Larson (1984:3) memandang terjemahan sebagai pengalihan makna dari BSu ke dalam BSa. Sependapat dengan Larson, Hoed (2006:23) menyatakan bahwa penerjemahan adalah kegiatan mengalihkan secara tertulis pesan dari teks suatu bahasa ke dalam teks bahasa lain. Sementara Lederer (1994:13) berpendapat bahwa proses penerjemahan terdiri dari dua langkah. Langkah pertama adalah memahami isi sebuah teks secara keseluruhan dan langkah yang kedua adalah mengungkapkan kembali teks tersebut dalam bahasa lain. *“L’acte de traduire consiste à ‘comprendre’ un ‘texte’, puis, en deuxième étape, à ‘réexprimer’ ce ‘texte’ dans une autre langue.”* Dari pengertian-pengertian tersebut dapat ditarik kesimpulan bahwa terjemahan adalah proses pengalihan makna bukan struktur gramatikal atau bentuk bahasa.

Catford dalam Choliludin (2007:4) memandang terjemahan sebagai *“penggantian materi tekstual dalam satu bahasa dengan kesepadannya dalam bahasa lain”*. Dalam pemikirannya, Catford menekankan bahwa dalam terjemahan terdapat penggantian materi. Dalam hal ini materi dapat berupa materi bahasa seperti kata, frasa, klausa dan kalimat. Selain itu, makna juga termasuk dalam kategori ini. Materi dalam Teks Sumber (yang selanjutnya akan disebut TSu) diganti dengan materi yang sepadan dalam Teks Sasaran (yang selanjutnya akan disebut TSa). *“Translation may be defined as*

follows: the replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language."

Moentaha (2006:10) berpendapat bahwa tidak semua penggantian teks dalam suatu bahasa dengan teks bahasa lain merupakan terjemahan. Teks dalam bahasa sumber (yang selanjutnya akan disebut BSu) harus memiliki unsur yang sama dengan teks bahasa sasaran (yang selanjutnya akan disebut Bsa). Isi pesan teks BSu adalah hal yang harus dipertahankan ketika mengalihkan sebuah teks dari satu bahasa ke bahasa lain. Pernyataan ini diperkuat oleh Déjean Le Féal (1994:9) mempunyai pendapat yang sama seperti Moentaha. Menurutnya terjemahan adalah sebuah teks dalam Bsa yang mempunyai gaya, pesan dan ditujukan untuk kategori publik pembaca yang sama seperti teks aslinya dalam BSu. *"La traduction est un texte dans une langue X, de style équivalent et d'une qualité rédactionnelle au moins égale à celle du texte original et destiné à transmettre le même message à la même catégorie de lecteurs et dans le même but que le texte original."*

Makna yang diungkapkan dalam TSa harus sepadan dengan makna yang diungkapkan dalam TSu. Hal ini dikarenakan penerjemahan merupakan suatu untuk menghasilkan kembali sebuah pesan dari TSu ke dalam TSa dengan menggunakan padanan yang terdekat dan wajar dalam cara penyampaian makna tersebut. Seperti yang dikemukakan Nida dan Taber dalam Cholidudin (2007:3) yaitu *translation consist of reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style.*

Berdasarkan pengertian-pengertian diatas, dapat ditarik kesimpulan bahwa seorang penerjemah harus dapat mencari padanan BSu yang alami dilihat dari makna dan gaya bahasanya. Selanjutnya, penerjemah akan mengungkapkan sewajar mungkin

padanan yang sudah ia temukan ke dalam BSa dengan tentunya memperhatikan aturan-aturan yang berlaku dalam BSa. Finlay dalam Simatupang (2000:3) menjelaskan lebih lanjut tentang masalah kewajaran ini sebagai berikut, "*Ideally, the translation should give the sense of the original in such way that the reader is unaware that he is reading a translation.*" Larson (1988:3) mendukung pernyataan ini karena menurutnya maknalah yang harus dialihkan dan dipertahankan, sementara bentuk boleh berubah.

Sebagai salah satu unsur kebudayaan, bahasa yang digunakan dalam penulisan TSu tentunya akan banyak dipengaruhi oleh kebudayaan bahasa sumber tersebut. Bahasa dan kebudayaan adalah dua hal yang tidak dapat dipisahkan. Keduanya merupakan identitas sebuah bangsa. Hoed (2006:80) mengatakan bahwa karena bersifat khas bagi suatu masyarakat, maka tidak ada dua kebudayaan yang sama. Hal ini dapat menyulitkan penerjemah ketika menerjemahkan TSu ke dalam TSa karena sebuah teks tidak dapat diterjemahkan terpisah dari kebudayaan aslinya. Menanggapi hal ini, Vinay dalam Simatupang (2000) mengatakan bahwa dalam suatu terjemahan akan selalu ada bagian yang hilang dari teks asli. Hal ini berarti bahwa bagian yang hilang tersebut dirasa tidak cocok dengan keadaan bahasa sasaran karena TSu harus diterjemahkan sesuai dengan budaya bahasa sasaran. "*La transmission originale du message perde toujours quelque chose en traduction.*"

2.1 Metode Terjemahan

Larson dalam Choliludin (2007:22) mengklasifikasikan terjemahan kedalam dua jenis yaitu terjemahan yang berdasarkan bentuk dan terjemahan berdasarkan makna. Terjemahan berdasarkan bentuk atau yang disebut juga terjemahan harafiah adalah jenis

terjemahan yang dilakukan dengan upaya mengikuti bentuk Teks Sumber (TSu). Sementara jenis yang kedua adalah terjemahan yang berdasarkan makna atau terjemahan idiomatis. Terjemahan idiomatis mengutamakan peralihan pesan dari BSu dengan menggunakan bentuk yang sewajar mungkin ke BSa.

“Translation is classified into two main types, namely form-based and meaning based translation. Form-based translation attempts to follow the form of Source Language and is known as literal translation, while meaning based translation makes every effort to communicate the meaning of the Source Language text in the natural forms of the receptor language. Such translation is called idiomatic translation.”

Berbeda dengan Larson, Newmark (1988:45) mengategorikan metode terjemahan ke dalam dua kelompok besar yaitu terjemahan yang menekankan kepada BSu dan yang menekankan kepada BSa.

A. Metode terjemahan yang menekankan kepada bahasa sumber adalah sebagai berikut:

1. Terjemahan kata demi kata (word-for-word translation)

Penerjemahan jenis ini adalah yang paling dekat dengan BSu. Dalam penerjemahan kata demi kata, struktur kalimat dalam TSu tetap dipertahankan sehingga terkesan terputus dan kaku sehingga untuk bahasa tulisan, terutama drama, makna yang disampaikan tidak dapat dipahami dengan baik. Lederer (1994:217) mengatakan bahwa terjemahan kata demi kata atau yang dalam bahasa Perancis disebut *traduction mot à mot* digunakan untuk menunjukkan struktur BSu. *“La traduction mot à mot sert à mettre en évidence les structures de la langue de depart.”*

2. Terjemahan harafiah (literal translation)

Terjemahan harafiah tidak melulu menerjemahkan kata-kata dari BSu namun penerjemahannya dititik beratkan pada mengungkapkan makna diluar konteks atau

memperjelas apa yang dituliskan dalam BSu. Lederer (1994:217) menjelaskan terjemahan harafiah sebagai cara untuk menjelaskan bahasa sumber. *“On classe également sous le mot ‘traduction’ des operations qui ne visent pas des texts mais cherche à expliquer la langue de depart: ainsi la traduction littérale.”* Sementara Larson dalam Choliludin (2007 :22) mengatakan bahwa terjemahan harafiah memiliki nilai komunikasi yang minim. Terjemahan harafiah dapat dimngerti apabila struktur tata bahasa kedua bahasa mirip. *“A literal translation sounds like nonsense and has little communication value. The literal translation can be understood if the general grammatical form of the two languages are similar.”*

3. Terjemahan setia (faithful translation)

Terjemahan ini mengikuti tata bahasa bahasa sumber dan berpegang pada maksud bahasa sumber sehingga memberikan kesan kaku dan sulit dimengerti.

4. Terjemahan semantis (semantic translation)

Terjemahan semantic tidak sama dengan terjemahan setia. Terjemahan ini lebih mementingkan unsur keindahan bahasa sasaran namun tetap dalam konteks sehingga diperlukan kreatifitas si penerjemah dan pengetahuan akan unsur budaya.

Lebih lanjut, Suryawinata dan Hariyanto (2003:59) menjelaskan prinsip-prinsip terjemahan yang menekankan kepada BSu sebagai berikut:

1. Terjemahan harus memakai kata-kata teks BSu.
2. Kalau dibaca, terjemahan harus terasa seperti terjemahannya.
3. Terjemahan harus mencerminkan gaya bahasa teks BSu.
4. Terjemahan harus mencerminkan waktu ditulisnya teksnasli

(contemporary of the author)

5. Terjemahan tidak boleh menambah atau mengurangi hal-hal yang ada di teks BSu

6. Genre sastra tertentu harus dipertahankan di dalam terjemahan.

Penerjemah yang berusaha untuk mengikuti prinsip-prinsip ini akan segera menemui beberapa kesulitan karena di dalam kenyataan sehari-hari, jarang sekalinada teks yang bisa diterjemahkan secara harfiah dengan ketepatan, kejelasan, dan ketelitian yang sama dengan teks BSu.

B. Metode terjemahan yang menekankan kepada bahasa sasaran adalah sebagai berikut:

1. Adaptasi (adaptation)

Terjemahan adaptasi adalah terjemahan yang paling bebas dimana penerjemah dapat menambahkan atau mengurangi kata-kata agar dapat memperjelas makna dari TSu. Terjemahan ini biasa dipakai untuk menerjemahkan drama atau puisi. Drama atau puisi diterjemahkan dengan metode adaptasi dengan mempertahankan tema, karakter dan alur tetapi dialog-dialognya diterjemahkan sesuai dengan keinginan penerjemah. Vinay dan Darbelnet (1972:52) menjelaskan lebih lanjut mengenai adaptasi bahwa metode ini adalah batas ekstrim terjemahan. Metode ini dipakai ketika di dalam sebuah situasi, pesan yang dimaksud tidak ada pada BSa. Dengan demikian harus dibuat situasi lain yang dianggap setara.

“Avec ce septième procédé, nous arrivons à la limite extrême de la traduction; il s’applique à des cas où la situation à laquelle le message se réfère n’existe pas dans Langue Arrivée, et doit être créée par rapport à une autre situation, que l’on juge équivalente.”

2. Terjemahan bebas (free translation)

Penerjemahan bebas dilakukan tanpa mengikuti struktur, waktu dan arti kata pada BSu sehingga yang ditonjolkan adalah inti makna dari BSu. Dalam terjemahannya, TSa dapat menjadi lebih pendek atau lebih panjang dari TSu.

3. Terjemahan idiomatis (idiomatic translation)

Dalam penerjemahan idiomatis, isi TSu diterjemahkan dengan menggunakan ungkapan-ungkapan idiomatis yang tidak ada pada teks aslinya. Metode ini banyak digunakan karena terkesan lebih alami.

4. Terjemahan komunikatif (communicative translation)

Makna yang terdapat dalam TSu diubah setepat mungkin menggunakan terjemahan komunikatif agar pembacanya tidak kesulitan untuk memahami makna dan pesan yang terdapat didalamnya. Hal ini dijelaskan lebih lanjut oleh Newmark (1988:41) *“Communicative translation attempts to render the exact contextual meaning of the original in such way that both content and language are readily acceptable and comprehensible to the readership.”*

Suryawinata dan Hariyanto (2003:61) juga menjelaskan prinsip-prinsip terjemahan yang setia kepada bahasa sasaran. Keenam prinsip tersebut adalah sebagai berikut:

1. Terjemahan harus memberikan ide teks BSu dan tidak perlu kata-katanya.
2. Kalau dibaca, terjemahan harus terasa seperti teks asli dalam keluwesannya
3. Terjemahan harus memiliki gayanya sendiri.
4. Terjemahan harus menggambarkan waktu saat teks BSu itu diterjemahkan.
5. Terjemahan boleh menambah atau mengurangi teks BSu.

6. Terjemahan tidak harus mempertahankan genrenya.

2.2 Pergeseran dalam Terjemahan

Budaya dan struktur bahasa setiap bangsa berbeda-beda. Untuk membawa pembaca kepada suatu pengertian yang lebih mengenai sasaran, terkadang penerjemah harus menyisipkan unsur kebudayaan bahasa sasaran karena bahasa tidak dapat diterjemahkan terpisah dari kebudayaannya. Dalam hal ini terjadi berbagai jenis pergeseran. Simatupang (2000:88) mengklasifikasikan pergeseran dalam terjemahan ke dalam tiga kategori besar yaitu pergeseran pada tataran bentuk, pergeseran kategori kata dan pergeseran pada tataran semantik.

2.2.1 Pergeseran pada tataran bentuk

Pergeseran pada tataran bentuk adalah jenis pergeseran yang paling sering terjadi dalam proses penerjemahan bahasa asing ke bahasa Indonesia. Salah satu contohnya adalah ketika menerjemahkan bentuk jamak atau majemuk. Dalam bahasa Perancis, kata benda bentuk jamak selalu diakhiri oleh sufiks *-s* atau *-aux*. Lain halnya dalam bahasa Indonesia, untuk menyatakan kemajemukan kata benda, digunakan pengulangan kata benda tersebut atau dengan menggunakan konsep yang lebih dari satu.

Contoh:

BP: *les arbres*

BI: *pohon-pohon, beberapa pohon atau banyak pohon.*

1. Pergeseran pada Tataran Morfem

Pergeseran pada tataran morfem ke tataran kata dapat dilihat dari contoh berikut:

Irréparable (bahasa Perancis) ► *Tidak* dapat diperbaiki

Morfem pada bahasa Perancis *ir* mengalami pergeseran menjadi tataran kata yaitu *tidak* dalam bahasa Indonesia. *Ir* merupakan morfem terikat yang kemudian bergeser menjadi morfem bebas yaitu kata *tidak* dalam tidak dapat diperbaiki.

2. Pergeseran pada Tataran Sintaksis

Simatupang (2000:89) menjelaskan bahwa pergeseran pada tataran sintaksis dapat berupa pergeseran dari kata ke frasa, pergeseran dari frasa ke klausa, pergeseran dari frasa ke kalimat pergeseran dari klausa ke kalimat, dan pergeseran dari kalimat ke wacana. Contoh dari jenis pergeseran-pergeseran tersebut dapat dilihat pada penjelasan dibawah ini

a. *Girl* (bahasa Inggris) ► *Anak* perempuan (bahasa Indonesia)

Girl merupakan sebuah kata dalam bahasa Inggris yang bergeser menjadi frasa *anak perempuan* dalam bahasa Indonesia.

b. *After reading the letter, (...)* (bahasa Inggris) ► *Setelah dia membaca surat itu, (...)* (bahasa Indonesia)

Frase *after reading the letter* dalam bahasa Inggris bergeser menjadi klausa *setelah dia membaca surat itu* karena terdapat subjek *dia* dan predikat *membaca* yang merupakan syarat pembentukan klausa.

c. *His misinterpretation of the situation* (caused his downfall) (bahasa Inggris)
► *Dia salah menafsirkan situasi* (dan itulah yang menyebabkan kejatuhannya) (bahasa Indonesia)

His misinterpretation of the situation merupakan frase yang bergeser menjadi sebuah kalimat lengkap yang terdiri dari subjek, predikat dan objek yaitu *dia salah menafsirkan situasi*.

d. Her unusual voice and singing style thrilled her fans, *who reacted by screaming, crying and clapping*. (bahasa Inggris) ► Suaranya yang luar biasa dan gayanya bernyanyi memikat para penggemarnya. *Mereka memberikan reaksi dengan berteriak-teriak dan bertepuk tangan*. (bahasa Indonesia)

Klausa dalam bahasa Inggris *who reacted by screaming, crying and clapping* mengalami pergeseran menjadi kalimat *Mereka memberikan reaksi dengan berteriak-teriak dan bertepuk tangan* dalam bahasa Indonesia.

e. Bahasa Inggris: *Standing in a muddy jungle clearing strewn with recently felled trees, the Balinese villaged headman looked at his tiny house at the end of a line of identical buildings and said he felt strange*.

Bahasa Indonesia: *Kepala kampong orang Bali itu berdiri di sebuah lahan yang baru dibuka di tengah hutan. Batang-batang pohon yang baru ditebang masih berserakan di sana-sini. Dia memandang rumahnya yang kecil yang berdiri di ujung deretan rumah yang sama bentuknya dan berkata bahwa dia merasa aneh*.

Contoh diatas merupakan jenis pergeseran dari kalimat dalam bahasa Inggris ke dalam wacana bahasa Indonesia.

2.2.2 Pergeseran Kategori Kata

1. Pergeseran dari nomina ke adjektiva

Pergeseran ini terjadi ketika kata benda dalam BSu diterjemahkan menjadi kata keadaan atau kata sifat dalam BSa. Contoh:

BP: Il a *raison*

BI: Dia *benar*

Raison merupakan kata benda dalam bahasa Perancis yang kemudian diterjemahkan menjadi kata sifat *benar* dalam bahasa Indonesia.

2. Pergeseran dari nomina ke verba

Pergeseran ini terjadi ketika kata benda dalam BSu diterjemahkan menjadi kata kerja dalam BSa. Contoh:

BP: Ils ont une longue *discussion*

BI : Mereka *berdiskusi* lama

Dalam bahasa Perancis *discussion* merupakan kata benda yang kemudian bergeser setelah diterjemahkan menjadi kata kerja *berdiskusi* dalam bahasa Indonesia.

2.2.3 Pergeseran Semantik

Jenis pergeseran semantik terjadi ketika makna generik sebuah kata dalam BSu bergeser menjadi makna spesifik dalam BSa dan sebaliknya yaitu ketika makna spesifik sebuah kata dalam BSu bergeser menjadi makna generik dalam BSa dan ketika makna bergeser karena adanya perbedaan sudut pandang budaya, Simatupang (2000:92).

1. Pergeseran dari makna generik ke makna spesifik

Pergeseran ini terjadi ketika sebuah kata atau kalimat pada TSu yang mempunyai makna yang luas atau generik diterjemahkan kedalam TSa menjadi sebuah kata atau kalimat yang mempunyai makna lebih sempit atau lebih spesifik.

Contoh :

1. BP : C'est mon *frère*.

BI : Ini *kakak laki-laki* saya atau ini *adik laki-laki* saya.

Frère dalam bahasa Perancis berarti saudara laki-laki. Ketika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia, kata *frère* mengalami penyempitan makna yaitu *kakak* atau *adik laki-laki*.

2. Pergeseran dari makna spesifik ke makna generik

Pergeseran ini merupakan kebalikan dari pergeseran makna sebelumnya yaitu ketika sebuah kata atau kalimat dalam BSu yang bermakna sempit atau spesifik diterjemahkan menjadi kata atau kalimat dalam BSa yang bermakna lebih luas atau generik

Contoh:

1. BP:

3. Pergeseran makna karena adanya perbedaan sudut pandang budaya

Pergeseran makna ini terjadi ketika tidak terdapat padanan kata BSu yang sesuai dalam BSa. Hal ini disebabkan karena perbedaan budaya kedua bahasa. Oleh karena itu, agar makna yang terkandung dalam TSu dapat disampaikan dengan baik penerjemahan dilakukan dengan menyesuaikan kepada budaya BSa.

2. BP : Cesser-le-feu

BI : Gencatan senjata

Dalam contoh nomor 2 *cesser-le-feu* diterjemahkan menjadi *gencatan senjata* karena kedua merupakan istilah dalam bahasa masing-masing sehingga tidak dapat diterjemahkan secara harafiah tetapi harus mencari padanan yang sesuai dalam budaya BSa. Dalam hal ini padanan dari *cesser-le-feu* adalah *gencatan senjata*.

3. Kalimat Imperatif dalam bahasa Indonesia

Dalam bahasa Indonesia, untuk menyatakan perintah atau suruhan, harus digunakan kalimat imperatif. Seperti yang dikatakan Rahardi (2000:77) kalimat imperatif

mengandung maksud memerintah atau meminta agar mitra tutur melakukan suatu sebagaimana diinginkan si penutur. Kalimat imperatif dalam bahasa Indonesia diklasifikasikan dalam lima macam yaitu:

1. Kalimat imperatif biasa.

Kalimat imperatif biasa memiliki ciri-ciri sebagai berikut: (1) berintonasi keras, (2) didukung dengan kata kerja dasar (3) berpartikel pengeras -lah. Kalimat imperatif biasa dapat berkisar antara imperatif yang sangat halus sampai dengan imperatif yang sangat kasar.

2. Kalimat Imperatif Permintaan

Kalimat imperatif permintaan adalah kalimat imperatif dengan kadar suruhan sangat halus. Biasanya, kalimat imperatif permintaan disertai dengan sikap penutur yang lebih merendah dibanding dengan sikap penutur pada waktu menuturkan kalimat imperatif biasa.

3. Kalimat imperatif pemberian izin

Kalimat imperatif yang dimaksudkan untuk memberikan izin ditandai dengan pemakaian penanda kesantunan *silakan*, *biarlah* dan beberapa ungkapan lain yang bermakna mempersilahkan.

4. Kalimat imperatif ajakan

Kalimat imperatif ajakan adalah kalimat yang disampaikan oleh penutur kepada lawan bicaranya untuk ikut serta dalam perintah yang disampaikan oleh penutur. Biasanya untuk menyatakan ajakan digunakan dengan penanda kesantunan seperti *ayo*, *biar*, *coba*, *mari*, *harap*, *hendaknya* dan *hendaklah*.

5. Kalimat Imperatif Suruhan

Kalimat imperatif suruhan biasanya digunakan jika penutur menginginkan agar lawan bicaranya melakukan sesuatu bagi dirinya. Penanda kesantunan yang digunakan untuk kalimat imperatif suruhana adalah *mohon, silakan dan tolong*.

4. Imperatif dalam bahasa Perancis

Sama seperti dalam bahasa Indonesia, untuk menyatakan perintah dalam bahasa Perancis digunakan juga bentuk imperatif. Delatour et al (2004:145) memperkuat pernyataan diatas dengan mengatakan bahwa imperatif adalah sebuah modus untuk menyatakan perintah dalam nuansa yang berbeda "*L'impératif est un mode qui exprime diverses nuance de l'ordre: la defense, le conseil, la prière, etc.*" Callamand (1989:141) juga mengatakan hal yang sama tentang imperatif, yaitu imperatif digunakan untuk memerintah, memberikan petunjuk dan memberikan saran "*Il est utilisé pour ordonner, donner des consignes, donner un conseil.*" Dapat disimpulkan dari kedua pengertian diatas bahwa imperatif adalah sebuah modus untuk memberikan perintah atau larangan kepada lawan bicara.

Menurut Riegel et al (2009:331) bentuk impératif dalam bahasa Prancis dibagi menjadi tujuh macam menurut kegunaannya masing-masing, yaitu :

1. Un ordre (Perintah)

Menurut Kamus Le Petit Robert, *ordre* adalah sebuah sikap dimana seorang atasan atau orang yang lebih berkuasa menunjukkan keinginannya dengan cara meminta orang lain untuk melakukan sesuatu untuknya ; *acte par lequel un chef ; une autorité*

manifeste sa volonté ; ensemble de dispositions impératives. Contoh dari penggunaan kalimat imperatif perintah dalam bahasa Prancis adalah *sortez !* atau *viens immédiatement.*

2. Une exhortation (Nasihat)

Sebuah nasihat mempunyai arti untuk mendorong seseorang melakukan sebuah hal yang terpuji. Kalimat imperatif dalam bahasa Prancis berguna juga untuk memberikan nasihat kepada orang lain. Contoh dari penggunaan kalimat imperatif dalam bahasa Prancis untuk memberikan nasihat adalah *et toi qui écris, songe à la fierté de tes parents ou imagine l'admiration d ceux qui peinent si tu faisais un sans faute.*

3. Un conseil (Saran)

Untuk memberikan saran, dalam bahasa Prancis digunakan kalimat imperatif. Menurut definisinya, *conseil* merupakan perkataan yang cenderung mengarahkan atau menginspirasi sebuah perilaku atau tindakan; *ce qui tend à diriger, à inspirer la conduit, les actions (518).* Contoh penggunaan kalimat imperatif saran dalam bahasa Prancis adalah *prends une aspirine et essaie de te reposer un peu.*

4. Une suggestion (Sugesti)

Menurut definisinya, *suggestion* berarti dari verba *suggérer* yang berarti memberikan ide kepada orang lain ; *ce qui est suggéré, idée, image, projet qu l'esprit reçoit de l'exterieur.* Contoh penggunaan kalimat imperatif dalam bahasa Prancis untuk memberikan sugesti kepada orang lain adalah *allons au cinéma ce soir !*

5. Une prière (Permohonan)

Definisi kata *prière* yang diambil dari verba *prier* adalah sebuah permintaan dengan kerendahan hati dan hormat atau dengan kata lain sebuah permohonan. Untuk

menyatakan permohonan dalam bahasa Prancis, digunakan kalimat imperatif dengan contoh sebagai berikut : *pardonne-nous de nos offenses*.

6. Une défense (Larangan atau pembelaan)

Ketika sebuah kalimat imperatif digunakan dalam bentuk negatif, maka kegunaannya akan menjadi kalimat yang menyatakan sebuah larangan atau pembelaan.

Contoh : *Ne nous embrouillons pas, voyons, voyons ! Ne copiez pas !*

7. Une demande polie

Kalimat imperatif dapat juga digunakan untuk menyatakan permintaan yang sopan. Dalam bahasa Prancis, permintaan sopan biasanya digunakan dalam bentuk *veuillez* dengan contoh: *veuillez agréer l'expression de ma haute consideration*.

Riegel dkk kembali mengatakan bahwa imperatif adalah modus personal pribadi yang dibatasi oleh orang yang hanya mencakup orang pertama jamak dan orang kedua tunggal. “*L’impératif est un mode personnel et non temporel qui est restreint en personnes: il ne comporte que la première personne du pluriel et la deuxième personne du singulier.*” (2009:330) Berbeda dari Riegel, Callamand (1989 :141) membagi modus imperatif ke dalam tiga bentuk, yaitu orang kedua tunggal, orang kedua jamak dan orang pertama jamak. “*Limités à trois formes, l’impératif concerne le tu, le vous, singulier, le vous pluriel et le nous.*”

1. Bentuk kalimat imperatif untuk orang kedua tunggal (*le tu*)

Bentuk kalimat imperatif untuk orang kedua tunggal, *tu*, digunakan jika penutur berada dalam hubungan yang akrab dengan lawan bicara.

Untuk verba yang berakhiran *-er*, kalimat imperatif berbentuk serupa dengan bentuk orang ketiga tunggal, *il/elle/on*, pada modus *présent* indikatif. Sama halnya dengan verba berakhiran *-ir* yang bentuk *présentnya* diakhir oleh *-e*.

Contoh:

- *Occupe-toi* de tes affaires!
- *Ouvre* la porte, s'il te plaît

Sementara untuk verba-verba lainnya, tidak termasuk *avoir*, *être*, *savoir* dan *vouloir*, bentuk kalimat imperatifnya dikonjugasikan sama seperti bentuk *tu* pada *présent* indikatif. Contoh :

- *Mets* tous ça sur la table
- *Dis-moi* ce que tu penses

2. Bentuk kalimat imperatif untuk orang kedua jamak

Orang kedua jamak atau dalam bahasa Perancis *vous*, digunakan oleh penutur saat memberikan perintah kepada dua lawan bicaranya atau lebih tetapi *vous* juga dapat digunakan oleh penutur untuk member perintah kepada lawan bicaranya yang ia hormati, dimana mereka memakai sapaan *vousvoyer* sehari-harinya. Bentuk kalimat imperatif untuk orang kedua jamak sama seperti konjugasi orang kedua jamak pada present indikatif.

Contoh:

- *Ecrivez-moi* un message
- *Lisez* ce livre. C'est très bien.
- *Votez* massivement !

3. Bentuk kalimat imperatif untuk orang pertama jamak

Kalimat imperatif untuk orang pertama jamak, nous, digunakan apabila penutur ikut terlibat dalam perintah yang ia berikan kepada satu atau beberapa lawan bicaranya. Bentuk konjugasi verba untuk kalimat imperatif pada orang pertama jamak sama dengan bentuk konjugasi orang pertama jamak pada present indikatif. Contoh:

- *Ne parlons pas de cela!*
- *Lisons ce qu'il écrit*
- *Tenons encore un peu*

Callamand (1989 :41) menjelaskan lebih lanjut penggunaan kalimat imperatif pada orang ketiga tunggal dan jamak. Semua verba yang digunakan untuk memberi perintah kepada orang ketiga tunggal dan jamak menggunakan bentuk subjunctif présent yang didahului oleh *que*. “*Pour atteindre la troisième personne, c'est-à-dire ils(s) et elle(s) on utilise que + subjunctif.*” Contoh :

- *Qu'il parte immédiatement !*
- *Qu'elle m'écrive*
- *Qu'ils parlent plus lentement !*

Menurut Kalanya, imperatif dibagi menjadi dua yaitu imperatif présent dan impératif passé. Demikian yang diungkapkan oleh Delatour et al (2004:145) “*L'impératif a deux temps: le présent et le passé*”. Namun, Riegel mengatakan bahwa sebutan ini membingungkan. Mengingat imperatif adalah modus yang digunakan untuk menjelaskan sebuah perintah, maka pelaksanaannya hanya dapat dilakukan di masa yang akan datang yaitu dari saat perintah itu diucapkan. Meskipun demikian, imperatif dapat diikuti oleh pelengkap keterangan waktu masa akan datang. Ia memberi contoh : *fais-le quand tu le*

pourras atau yang dalam bahasa Indonesia berarti *kerjakan ini saat kau bisa*. Impératif passé jarang digunakan sementara impératif présent sangat sering digunakan, demikian yang diungkapkan oleh Riegel et al (2009:330)

“On distingue une forme simple : l’impératif présent (chante) et un forme composée, l’impératif passé (aie chanté). Ces appellations sont trompeuses : comme l’impératif exprime principalement l’ordre, la réalisation du procès ne peut être envisagée que dans l’avenir, à partir du moment de l’énonciation. Il peut être d’ailleurs accompagné d’un subordonné circonstanciel de temps au futur : Fais-le quand tu le pourras. [...] Cependant, l’impératif passé est peu employé, alors que le présent est très fréquent.”

Ciri khas dari kalimat impératif bahasa Prancis adalah penggunaan kata kerja tanpa disertai oleh subyek. Akhiran kata kerjalah yang menentukan kepada siapa ditujukan perintah tersebut karena kalimat perintah tersebut berada pada kata kerja itu sendiri. Namun, jika ingin memperjelas kepada siapa ditujuhkannya perintah itu bisa ditambahkan dengan panggilan lawan bicara tersebut yang didahului oleh tanda koma dalam penulisannya atau jeda dalam pengucapannya. Contoh : *Approchez, mes enfants – Viens, mon fils – Parlez, Chimène*. (2009:331)

“Le verbe à l’impératif s’emploie sans groupe nominal sujet. C’est donc la désinence verbale qui doit spécifier la personne à qui s’adresse le locuteur. Le groupe verbale qui forme la phrase à lui seul peut être complété par un groupe nominal mis en apostrophe, qui indique la personne visée par le locuteur : Approchez, mes enfants – Viens, mon fils – Parlez, Chimène.”

Karakteristik lain dari kalimat imperatif bahasa Prancis adalah kalimat perintah yang diikuti oleh kata ganti obyek langsung dan kata ganti obyek tak langsung yang dalam penulisannya diikuti oleh tanda penghubung. Contoh : *dites-le-moi, écris-lui, écoute-nous*. *Le* pada *dites-le-moi* mengganti obyek langsung. Sedangkan *lui* pada *écris-lui* dan *nous* pada *écoute-nous* menggantikan obyek tak langsung, *lui* yang berarti *kepada dia* dan *nous* berarti *kepada kami*.

Ketika verba imperatif dinyatakan dalam bentuk negatif, posisi kata ganti kembali kepada posisi kalimat deklaratif . Contoh kalimat deklaratif adalah *tu ne me quitte pas* maka imperatif dalam bentuk negatifnya akan menjadi *ne me quitte pas*. (2009 :331)

“Les pronoms personnel compléments se placent tous après le verbe à l’impératif positif : dites-le moi, écris-lui, écoute-nous. [...] Mais si le verbe à l’impératif est accompagné de termes négatifs, les pronoms clitiques gardent leur place habituelle : ne me quitte pas, ne lui parle plus”

B. Sintesis Teori

Fokus daripada penelitian ini adalah pergeseran makna pada terjemahan ujaran imperatif dalam drama *Caligula* karya Albert Camus dan sadurannya dalam bahasa Indonesia karya Asrul Sani. Peneliti memilih hal tersebut berdasarkan pengalaman peneliti sendiri yang menemukan bahwa agar sebuah kalimat imperatif dapat dimengerti maksudnya, terjemahan dilakukan dengan cara mencari padanan terdekat yang sesuai dengan makna kalimat tersebut jika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia.

Proses penelitian dilakukan dengan cara membaca naskah drama *Caligula* dan saduran bahasa Indonesianya kemudian mengelompokkan kalimat imperatif yang terdapat di dalam drama tersebut berdasarkan jenis pergeseran makna yang terjadi. Instrumen data yang digunakan adalah peneliti sendiri, drama *Caligula* karya Albert Camus terbitan Gallimard tahun 1958 dan terjemahannya dalam bahasa Indonesia yaitu *Caligula* oleh Asrul Sani terbitan Bank Naskah Dewan Kesenian Jakarta tahun 1977.

Dalam pengumpulan data, ujaran yang diteliti hanyalah ujaran imperatif. Data yang telah dikumpulkan berjumlah 20 ujaran merupakan data kualitatif yang dijelaskan dengan cara mendeskripsikan pengertian dari masing-masing data. Oleh karena itu penelitian ini merupakan penelitian deskriptif kualitatif.

Metodologi yang dipakai untuk meneliti keduapuluh data adalah metodologi analisis isi yang diajukan oleh Miles dan Huberman. Terdapat tiga langkah kerja untuk metodologi analisis isi yaitu yang pertama adalah memilih dan mereduksi data, yang kedua menyajikan dan menjelaskan data dan yang terakhir adalah menarik kesimpulan setelah penjelasan selesai dilakukan

Untuk memahami jenis pergeseran yang terjadi dalam terjemahan kalimat-kalimat imperatif tadi dari bahasa Perancis ke dalam bahasa Indonesia digunakan teori pergeseran pada tataran semantik yang diajukan oleh Simatupang (2000:89) yang meliputi :

1. Pergeseran dari makna generik ke makna spesifik dan sebaliknya
2. Pergeseran karena perbedaan sudut pandang budaya

BAB III

HASIL PENELITIAN

A. Interpretasi Data

Naskah drama *Caligula* karya Albert Camus yang dialihbahasakan ke dalam bahasa Indonesia oleh Asrul Sani merupakan data yang dianalisis. Hasil yang diperoleh dari penelitian ini adalah kalimat imperatif sebanyak 20 buah. Kalimat-kalimat imperatif ini mengalami pergeseran saat diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia. Teori yang diajukan oleh Simatupang adalah teori yang akan digunakan untuk meneliti jenis pergeseran yang terjadi.

Setelah penelitian dilakukan, didapatkan 20 jenis kalimat imperatif yang berbeda-beda jenisnya. Keduapuluh kalimat tersebut jika dilihat melalui jenis pergeserannya adalah 5 pergeseran dari makna generik ke makna spesifik, 1 pergeseran dari makna spesifik ke makna generik, 11 pergeseran karena adanya perbedaan sudut pandang budaya dan 3 kalimat yang tidak mengalami pergeseran makna.

Teks yang dipilih untuk melakukan penelitian ini adalah naskah drama berbahasa Prancis yang diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia. Sampel diambil dari dialog-dialog yang terdapat dalam naskah drama *Caligula* karya Albert Camus dan diterjemahkan oleh Asrul Sani.

Analisis kualitatif yaitu analisis jenis pergeseran dalam terjemahan akan digunakan dalam menganalisis data. Kemudian dari sampel yang telah diperoleh akan dianalisis jenis-jenis pergeseran makna yang terjadi pada proses penerjemahan kalimat-kalimat imperatif tersebut. Jenis-jenis pergeseran yang diutarakan oleh Simatupang adalah

pergeseran dari makna generik ke makna spesifik, pergeseran dari makna spesifik ke makna generik, dan pergeseran makna karena perbedaan sudut pandang budaya. Masing-masing kalimat akan diberikan penjelasan berdasarkan konteksnya dan untuk menjelaskan makna dari masing-masing kalimat digunakan Kamus Le Petit Robert edisi tahun 2006 dan Kamus Besar Bahasa Indonesia edisi keempat. Untuk mengetahui jenis pergeseran yang terjadi pada kalimat imperatif pada naskah drama *Caligula* digunakan korpus jenis pergeseran terjemahan dibawah ini.

Tabel 1. Korpus Jenis Pergeseran Makna

Keterangan:

A: Pergeseran dari makna generik ke makna spesifik

B: Pergeseran dari makna spesifik ke makna generik

C: Pergeseran karena perbedaan sudut pandang budaya

TSu: Teks Sumber

TSa: Teks Sasaran

No.	Bahasa Prancis	Bahasa Indonesia	Jenis Pergeseran Semantik			Keterangan
			A	B	C	
1	Jupiter, prends ma vie , en échange de la sienne.	Yupiter, ambillah nyawaku sebagai pengganti nyawanya.	√	-	-	
2	Eh bien, parlons de ta femme .	Ceritakan sedikit pada kami perihal isterimu .	√	-	-	
3	Ne t'offense pas , Caius, de ce que je vais te	Jangan marah , Caius, jika aku menasehati kau	-	-	√	

	dire.	sedikit.				
4	Ecoute bien.	Sekarang perhatikan baik-baik.	-	√	-	
5	Ne sois pas surpris. Je n'aime pas les littérateurs et je ne peux supporter leurs mensonges.	Tak ada yang perlu kau herankan. Aku tidak suka sastra-wan-sastra-wan dan aku tidak suka dusta.	√	-	-	
6	Ne plaide pas, la cause est entendue.	Pembelaan kau terlambat, hukuman telah dijatuhkan.	-	-	√	Terjadi perubahan struktur dari verba <i>plaider</i> ke nomina <i>pembelaan</i>
7	Réjouissez-vous, il vous est enfin venu un empereur pour vous enseigner la liberté.	Kau seharusnya gembira karena akhir-akhirnya di antaramu hidup maharaja yang dapat menunjukan jalan ke kemerdekaan.	-	-	√	
8	Allons, vous autres, formez vos rangs.	Yang lain baris	√	-	-	
9	Si tu n'es pas avec nous, va t'en, mais tien ta langue.	Kalau kau tidak mau serta, suka hatilah. Tapi tutup mulutmu.	-	-	√	
10	Organissons sa folie.	Mari kita masukkan suatu sistime ke dalam kegilaannya.	-	-	√	

11	Soyons généreux, Hélicon !	Kau harus tau basa-basi, Helicon.	-	-	√	
12	Non. Appelons les choses par leur nom : tu crains que je ne t'empoisonne.	Dusta. Mengapa sembunyi-sembunyi ? Kau takut aku meracuni kau.	-	-	√	Perubahan struktur kalimat imperatif menjadi kalimat tanya
13	Cessons ce jeu, Caius.	Jangan main duga-duga lagi Caius	-	-	√	
14	Alors, disparais , ma jolie.	Kalau begitu, pergilah , sayang	-	-	√	
15	Couvrons-nous donc de masques.	Kalau begitu, mari kita pakai topeng kita kembali.	-	-	√	
16	Et, s'il te plaît, aide-moi désormais.	Tolonglah aku mulai dari saat ini.	-	-	-	Diterjemahkan sesuai dengan artinya
17	Parlons comme on se bat , couverts jusqu'à la garde.	Dan kita akan bicara seperti dua orang panglima berkelahi. Dilindungi dengan perisai disegenap bagian tubuh.	√	-	-	
18	Reste encore. C'est la preuve, n'est-ce pas?	Jangan, tunggu. Warkah ini adalah satu-satunya bukti. Jelas ?	-	-	√	
19	Eh bien! Vois ce que deviennent les preuves dans la main d'un empereur.	Nah, kau lihat apa jadinya dengan sebuah tanda bukti dalam tangan seorang	-	-	-	Diterjemahkan sesuai dengan artinya

		maharaja.				
20	Essaie de comprendre.	Cobalah maklumi.	-	-	-	Diterjemahkan sesuai dengan artinya

B. Pembahasan

Dari naskah drama ini didapatkan 20 kalimat imperatif yang menjadi data dalam penelitian ini. Terdapat tiga jenis pergeseran pada kalimat-kalimat imperatif tersebut. Ketiganya adalah pergeseran dari makna generik ke makna spesifik, pergeseran dari makna spesifik ke makna generik dan pergeseran karena perbedaan sudut pandang budaya. Penelitian ini bertujuan untuk melihat jenis pergeseran yang terjadi pada naskah drama Caligula. Penelitian dilakukan dengan membandingkan naskah drama asli yang berbahasa Prancis dengan naskah drama saduran dalam bahasa Indonesia.

1. Pergeseran dari Makna Generik ke Makna Spesifik

Pergeseran dari makna generik ke makna spesifik terjadi ketika sebuah kalimat yang bermakna luas diterjemahkan menjadi sebuah kalimat lain yang bermakna sama namun lebih sempit atau spesifik.

Contoh:

Bahasa Prancis : Le médecin dit : « Fais AAAAAAH. »

Bahasa Indonesia : Dokter berkata : “Katakan AAAAAAH.”

Contoh diatas merupakan ujaran imperatif yang terjadi ketika seseorang pergi ke dokter. Saat memeriksa pasien, seorang dokter akan menyuruh pasiennya untuk membuka mulut dan mengatakan AAAH. Menurut Kamus Perancis Indonesia, *fais*, yang merupakan konjugasi orang kedua tunggal dari *faire*, berarti membuat atau membikin. Agar pesan

dari kalimat sumber dapat ditangkap maksudnya dengan baik, kata *fais AAAH* disempitkan maknanya menjadi *katakan AAAH*.

1. TSu: Jupiter, **prends ma vie** en échange de la sienne (*Caligula*, p.152)

TSa: Yupiter, **ambillah nyawaku** sebagai pengganti nyawanya (*Caligula*, p.112)

Prendre merupakan verbe transitif yang berarti verbe ini memerlukan obyek untuk memberikan makna di dalam sebuah kalimat. Definisi *prendre* menurut Kamus Le Petit Robert adalah *mettre dans sa main, pour avoir avec soi, pour faire passer d'un lieu dans un autre, pour être en état d'utiliser, pour tenir* (p. 2051). Sementara *ma vie* dalam *prends ma vie* berfungsi sebagai obyek. *La vie* didefinisikan sebagai *fait de vivre, propriété essentielle des êtres organisés qui évoluent de la naissance à la mort en remplissant des fonctions qui leur sont communes, espace de temps compris entre la naissance et la mort, ensemble des activités et des événements qui remplissent pour chaque être ces espace de temps* (LPR, p. 2772).

Penerjemahan kata kerja *prendre* yang digunakan dalam bentuk imperatif ke dalam bahasa Indonesia yaitu *ambillah* sudah sesuai dengan maknanya. Hal ini dibuktikan dengan definisi *ambil* yang menurut Kamus Besar Bahasa Indonesia adalah *pegang lalu dibawa, diangkat, mengambil, memegang sesuatu lalu dibawa, diangkat, digunakan* (p. 49). Meskipun demikian pada kalimat ini telah terjadi pergeseran dari makna generik ke makna spesifik yaitu pada kata *ma vie* yang diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia menjadi *nyawaku*. Makna dari kata *ma vie* menyempit menjadi *nyawaku* karena berdasarkan

definisinya *nyawa* berarti *pemberi hidup kepada badan atau organisme fisik yang menyebabkan hidup pada manusia, binatang, dsb* (KBBI, p. 972).

2. TSu: Eh bien, **parle-nous de ta femme.** (*Caligula*, p.83)

TSa: **Ceritakan sedikit pada kami perihal isterimu.** (*Caligula*, p.45)

Parler didefinisikan sebagai *articuler les sons d'une langue naturelle, s'exprimer en usant de ces sons, annoncer, déclarer, manifester l'intention, lui adresser la parole, action faculté de parler, manière de parler* (LPR, p.1850). Sementara *cerita* adalah *tuturan yang membentangkan bagaimana terjadinya suatu hal, karangan yang menuturkan perbuatan, pengalaman atau penderitaan orang, kejadian, dsb (baik yang sungguh-sungguh terjadi maupun yang hanya rekaan belaka)* (KBBI, p.263). Makna yang terkandung pada kata *parler* bergeser menjadi *cerita* ketika diterjemahkan ke bahasa Indonesia. Penyempitan makna terjadi karena *parler* mempunyai makna *berbicara* sementara *cerita* merupakan sebuah aksi atau perbuatan yang lebih spesifik dari sekedar berbicara yaitu menyampaikan sesuatu dengan lebih mendalam hal kepada orang lain. Selain itu, terdapat penambahan kata *sedikit* pada terjemahan bahasa Indonesia. Hal ini menunjukkan bahwa penutur hanya ingin mendengar cerita yang tidak terlampau panjang mengenai istri dari lawan bicaranya karena menurut definisinya *sedikit* berarti *sekurang-kurangnya, setidak-tidaknya, tidak banyak, tidak seberapa panjang* (KBBI, p.1239).

3. TSu: **Ne sois pas surpris.** Je n'aime pas les littératures et je ne peux supporter leurs mensonges. (*Caligula*, p.59)

TSa: Tak ada yang perlu kau herankan. Aku tidak suka

sastrawan-sastrawan dan aku tidak suka dusta. (*Caligula*, p.25)

Kalimat perintah yang menggunakan kata kerja *être*, kata perintahnya menggunakan bentuk subjunctif yaitu *sois*. *Être* didefinisikan menjadi *verbe reliant l'attribut au sujet (qualification)* (LPR, p. 971). *Être* sebagai kata kerja bantu, penggunaannya diikuti oleh kata keadaan atau adjective yang dalam hal ini adalah *ne sois pas surpris*. *Surpris* merupakan kata keadaan yang berarti *état d'une personne surpris, émotion provoquée par quelque chose d'inattendu* (LPR, p.2532).

Makna pada kalimat perintah *ne sois pas surpris* mengalami penyempitan ketika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia yaitu *tidak ada yang perlu kau herankan*. Menurut definisinya *heran* adalah *merasa ganjil (ketika melihat atau mendengar sesuatu), tercengang, takjub* (KBBI, p.492). Kalimat imperatif ini dikatakan menyempit karena *heran* merupakan bagian dari emosi yang disebabkan oleh sesuatu.

4.TSu: **Allons, vous autres, formez vos rangs.** (*Caligula*, p.162)

TSa: Yang lain baris. (*Caligula*, p.122)

Aller sebagai verbe intransitif atau verbe yang tidak memerlukan pelengkap definisinya adalah *se déplacer pour faire quelque chose, avec un verbe à l'infinitif exprimant le but* (LPR, p.67). Sementara itu, *former* sebagai verbe transitif bermakna antara lain *concevoir par l'esprit, faire exister (un ensemble, une chose complexe) en arrangeant des elements, prendre une certaine forme* (LPR, p.1105). Kemudian, *rang* mempunyai definisi sebagai berikut yaitu *suite (deux personnes, deux choses) disposé de front sur une même ligne ou*

simplement formant une ligne, place dans une série, un ordre, situation dans une série ordonnée, place, position dans un ordre (LPR, p.2166)

Kalimat perintah *allons, vous autres, formez vos rangs* mengalami penyempitan makna ketika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia. Hal ini disebabkan karena *allons* dalam kalimat ini bermakna mengajak untuk tujuan tertentu tetapi pada penerjemahannya kata *allons* tidak diterjemahkan tersendiri sehingga dikategorikan sebagai pergeseran zero. Tidak seperti pada novel terjemahan *Le Petit Prince* dimana imperatif *allons* juga ditemukan didalamnya. Imperatif *allons voir* diterjemahkan menjadi *ayo sekarang kita pergi melihat*. *Allons* yang merupakan imperatif bentuk ajakan diterjemahkan sesuai dengan arti sebenarnya yaitu *ayo* yang digunakan untuk mengajak seseorang dalam bahasa Indonesia.

Kemudian, *vous autres, formez vos rangs*, yang terjemahan sesungguhnya adalah *kalian yang lainnya, membuat barisan*, maknanya menyempit menjadi hanya *yang lain baris*. *Baris* sendiri mempunyai makna *deret ; leret ; banjar ; jajar, garis lurus, barisan ; pasukan* (KBBI, p.141). Dalam hal ini perintah untuk membuat barisan hanya diterjemahkan menjadi *baris* yang membuatnya menjadi kalimat yang singkat namun jelas.

5. TSu : **Parlons comme on se bat**, couverts jusqu'à la garde.

(*Caligula*, p.129)

TSa : **Dan kita akan bicara seperti dua orang panglima berkelahi**. Dilindungi dengan perisai disegenap bagian tubuh.

(*Caligula*, p.93)

Parler didefinisikan sebagai *articuler les sons d'une langue naturelle, s'exprimer en usant de ces sons, annoncer, déclarer, manifester l'intention, lui adresser la parole, action faculté de parler, manière de parler* (LPR, p.1850). Sementara *se battre* adalah sebuah verbe transitif yang mempunyai arti *donner des coups répétés, frapper à plusieurs reprises (en être vivant qui ne peut pas se défendre), se jeter l'un sur l'autre, se taper dessus* (LPR, p.236). Melihat dari kedua definisi kata kerja ini, perintah *parlons comme on se bat* dapat diartikan sebagai sebuah ajakan untuk berbicara seperti orang berkelahi. Dengan demikian tidak terjadi pergeseran makna pada imperatif *parlons* karena diterjemahkan sesuai dengan maknanya yaitu *bicara*. *Bicara* mempunyai arti *berbahasa, berkata, ragam cakapan, rundingan, pertimbangan pikiran, pendapat* (KBB1, p.188). Meskipun demikian, pergeseran makna terjadi pada kalimat yang mengikuti imperatif yaitu *comme on se bat*. Makna yang terkandung pada kalimat ini menyempit ketika diterjemahkan ke bahasa Indonesia yang menjadi *seperti dua orang panglima berkelahi*. Terdapat penambahan kata dalam penerjemahan kalimat ini yaitu panglima yang berarti *pemimpin pasukan, pemimpin kesatuan tentara, hulubalang* (KBBI, p.1014). *Berkelahi* mempunyai arti sebagai *pertengkaran dengan adu kata-kata, bertengkar dengan disertai adu kata-kata atau tenaga* (KBBI, p.651). Pergeseran dikatakan menyempit karena *se battre* identik dengan adu kekuatan sedangkan *berkelahi* bermakna tidak selalu adu kekuatan tapi bisa hanya dengan adu kata-kata. Dalam kalimat ini *se battre* mengacu kepada perintah *parlons* yaitu *berbicara*. Dengan demikian makna yang terkandung didalamnya adalah adu kata-kata bukan adu kekuatan.

2. Pergeseran dari Makna Spesifik ke Makna Generik

Pergeseran ini terjadi ketika makna spesifik dari TSu diterjemahkan menjadi makna yang lebih luas dalam TSa. Jenis pergeseran ini merupakan kebalikan dari jenis pergeseran yang telah dijelaskan lebih dahulu diatas yaitu pergeseran dari makna generik ke makna spesifik.

Contoh:

Bahasa Prancis : Réfléchissez-le.

Bahasa Indonesia : Jangan bertindak buru-buru.

Menurut Kamus Perancis Indonesia, *réfléchir* berarti berpikir atau merenung. Kalimat *réfléchissez-le* jika diterjemahkan menurut arti sesungguhnya adalah pikirkanlah atau pikirkan hal itu. Kata kerja *réfléchir* mendapat perluasan makna ketika diartikan menjadi jangan bertindak buru-buru. Walaupun demikian, kedua kalimat ini mempunyai makna yang sama yaitu untuk memikirkan matang-matang sebelum melakukan sebuah tindakan.

1.TSu: **Écoute bien.** (*Caligula*, p.55)

TSa: **Sekarang perhatikan baik-baik.** (*Caligula*, p.20)

Ecouter mempunyai makna *s'appliquer à entendre, diriger son attention vers (des bruits, des paroles), accueillir avec faveur (ce que dit quelqu'un), jusqu'à apporter son adhesion, sa conviction* (LPR, p.830). Sementara *perhatikan* menurut definisinya adalah *amati, cermati, awasi* (KBBI, p.487). Makna dari kata *écouter* mengalami perluasan ketika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia menjadi *perhatikan*. Hal ini terjadi karena makna yang terkandung dalam *écouter* adalah hanya mendengarkan menggunakan telinga. Sedangkan pada kata *perhatikan* makna yang terdapat didalamnya selain mendengarkan

dengan telinga yaitu melihat dengan mata dan memperhatikan secara seksama. Selain itu pada terjemahan kalimat ini terdapat penambahan kata *sekarang* yang bertujuan untuk mempertegas keadaan saat percakapan ini berlangsung.

3. Pergeseran Makna karena Perbedaan Sudut Pandang Budaya

Pergeseran ini terjadi karena tidak semua kalimat dalam bahasa sumber memiliki padanan yang sesuai dengan arti sesungguhnya dalam bahasa sasaran. Dengan demikian teks harus diterjemahkan sesuai dengan budaya bahasa sasaran agar makna dapat tersampaikan dengan baik.

Contoh:

Bahasa Prancis : Prenez votre temps

Bahasa Indonesia : Tidak usah terburu-buru

Pada contoh diatas, *prenez votre temps* merupakan ungkapan dalam bahasa Prancis. Jika ungkapan tersebut diterjemahkan kata per kata ke dalam bahasa Indonesia akan menjadi ambil waktu mu yang merupakan kalimat yang tidak lazim diucapkan oleh penutur bahasa Indonesia karena waktu merupakan sesuatu yang yang abstrak yang tidak dapat diambil. Oleh karena itu, untuk menyampaikan maksud dari kalimat imperatif *prenez votre temps*, terjemahan disesuaikan dengan budaya yang berlaku yang disesuaikan dengan keadaan agar orang tersebut tidak perlu buru-buru karena masih ada waktu.

1. TSu: **Ne t'offense pas**, Caius, de ce que je vais te dire. (*Caligula*, p.49)

TSa: **Jangan marah**, Caius, jika aku menasehati kau sedikit. (*Caligula*, p.13)

S'offenser menurut definisinya adalah réagir par un sentiment d'amour propre, donneur, blessé à ce que l'on considère comme une offense (LPR, p.1772). Sinonim dari *s'offenser* adalah *se vexer* (LPR, p.1773) yang berarti menyinggung perasaan atau menyakiti hati dalam bahasa Indonesia. Terjadi pergeseran makna pada kalimat *ne t'offense pas* karena kalimat ini tidak diterjemahkan sesuai dengan definisi aslinya. *Ne t'offense pas* diterjemahkan menjadi *jangan marah* karena *marah* mempunyai arti sangat tidak senang (karena dihina, diperlakukan tidak sepatutnya, dsb); berang; gusar (KBBI, p.878) yang bermakna sama seperti *s'offenser* dan lebih sesuai digunakan jika dilihat dari sudut pandang kebudayaan Indonesia.

2.TSu: **Ne plaide pas**, la cause est entendue. (*Caligula*, p.60)

TSa: **Pembelaan kau terlambat**, hukuman telah dijatuhkan.
(*Caligula*, p.25)

Plaider mempunyai arti *défendre (un cause) en justice, soutenir, faire valoir dans une plaidoirie* (LPR, p.1962). Sementara itu *pembelaan* berasal dari kata *bela* yang mempunyai kata kerja *membela* yang berarti *memihak untuk melindungi dan mempertahankan*. Sedangkan *pembelaan* adalah kata bendanya yang berarti *proses, cara perbuatan membela* (KBBI, p.158-159). Kalimat *ne plaide pas* yang jika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia sesuai dengan definisi sebenarnya akan menjadi *jangan membela*. Tetapi pada kalimat ini verba *plaider* diterjemahkan menjadi nomina *pembelaan* karena dirasa lebih sesuai dengan budaya bahasa Indonesia. Selain itu terdapat penambahan kata terlambat pada kalimat terjemahan karena mengikuti konteks kalimat sebelumnya.

3. TSu : **Réjouissez-vous**, il vous est enfin venu un empereur pour vous enseigner la liberté. (*Caligula*, p.60)

TSa : **Kau seharusnya gembira** karena akhir-akhirnya di antaramu (*Caligula*, p.26)

hidup maharaja yang dapat menunjukkan jalan ke kemerdekaan.

Se réjouir mempunyai arti sebagai *s'amuser, se divertir, éprouver de la joie, de la satisfaction* (LPR, p.2224). Kalimat *réjouissez-vous* jika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia sesuai dengan arti sesungguhnya akan menjadi *bersenanglah*. Akhiran *-lah* pada kata *bersenanglah* merupakan bentuk sebuah bentuk penekanan pada kalimat perintah sehingga pemakaian kata *seharusnya* pada terjemahan kalimat *kau seharusnya gembira* sudah tepat karena ini merupakan salah satu cara untuk menyatakan penekanan. Kata *gembira* yang merupakan sebuah kata sifat mempunyai arti *suka ; bahagia ; bangga ; senang* (KBBI, p.435). Dapat dikatakan penerjemahan kalimat *réjouissez-vous* terjadi pergeseran makna karena perbedaan sudut pandang budaya karena meskipun kalimat tidak diterjemahkan sesuai dengan definisinya, kalimat tersebut tetap mempunyai makna yang sama.

4. TSu: Si tu n'es pas avec nous, **va t'en**, mais tiens ta langue. (*Caligula*, p.72)

TSa : Kalau kau tidak mau serta, **suka hatilah**. Tapi tutup mulutmu. (*Caligula*, p.36)

Va t'en merupakan bentuk imperatif yang berasal dari verbe pronominal *s'en aller* yang mempunyai definisi sebagai berikut yaitu *quitter le lieu où l'on est, partir, disparaître, pouvoir être oté, détaché de* (LPR, p.66). Sementara *suka hati* berarti *sesuka* (KBBI, p.1349). Makna yang terdapat pada kalimat perintah *va t'en* adalah untuk pergi meninggalkan kelompok. Mengingat *va t'en* merupakan sebuah ungkapan bahasa Prancis maka untuk menterjemahkannya harus mencari padanan yang sesuai dengan kebudayaan bahasa Indonesia dan dalam hal ini padanan tersebut adalah *suka hatilah*. Jika *va t'en* diterjemahkan sesuai dengan arti sesungguhnya maka ia akan menjadi *pergilah*. Kalimat *pergilah* dirasa mempunyai kesan yang menyuruh dan sedikit kasar dengan demikian kalimat *suka hatilah* dipilih untuk menterjemahkan *va t'en* karena dirasa lebih halus. Dalam novel *Le Petit Prince* karya Antoine de Saint-Éxupery yang diterjemahkan ke bahasa Indonesia menjadi *Pangeran Kecil* oleh Listiana Srisanti, ditemukan imperatif *va t'en* pada halaman 9. Kalimat ini diterjemahkan sesuai dengan makna aslinya yaitu *sekarang pergilah* tetapi ditambah dengan *sekarang* agar tidak terkesan terlalu kasar atau menyuruh.

5. TSu : **Organissons sa folie.** (*Caligula*, p.75)

TSa : **Mari kita masukkan suatu sistime ke dalam kegilaannya.**

(*Caligula*, p.40)

Organiser mempunyai arti *doter d'une structure, d'une construction déterminée, d'un mode de fonctionnement, soumettre à une méthode, à une façon déterminée, de vivre ou de penser, préparer (une action), pour qu'elle se déroule dans la condition le meilleur, le plus efficace* (LPR, p.1798). Padanan *organiser* dalam bahasa Indonesia adalah

mengorganisasi yang berarti *mengatur dan menyusun bagian sehingga seluruhnya menjadi suatu kesatuan yang teratur* (KBBI, p.988). Kalimat *organissons sa folie* yang diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia menjadi *mari kita masukkan suatu sistime ke dalam kegilaannya* mengalami pergeseran makna karena ada perbedaan sudut pandang budaya yang disebabkan oleh tidak adanya padanan yang tepat untuk menerjemahkan imperatif tersebut. *Kegilaan* merupakan sesuatu yang abstrak, yang tidak dapat diorganisasi dalam bahasa Indonesia. Sementara *masuk* berarti *membawa (menyuruh, membiarkan dsb) masuk, menempatkan ; mencatumkan* (KBBI, p.885). *Sistem* sendiri mempunyai pengertian sebagai *susunan yang teratur dari pandangan, teori, asas, perangkat unsur yang secara teratur saling berkaitan sehingga membentuk suatu totalitas* (KBBI, p.1320). Kata *sistem* digunakan pada kalimat ini karena dekat hubungannya dengan *mengorganisasi*. *Sistem* merupakan sebuah kesatuan yang teratur sedangkan *mengorganisasi* adalah mengatur sesuatu menjadi kesatuan. Hal ini yang menyebabkan kalimat imperatif *organissons sa folie* diterjemahkan sedemikian rupa ke dalam bahasa Indonesia. Makna yang terkandung dalam imperatif ini adalah mari membuat orang itu menjadi gila. Untuk membuat seseorang menjadi gila adalah dengan memasukan atau menanam hal-hal atau pikiran yang saling berkaitan sehingga membuat seseorang tersebut gila. Dalam hal ini *mari kita masukkan suatu sistime ke dalam kegilaannya* sudah tepat digunakan karena menyampaikan pesan tersebut.

6. TSu: **Soyons généreux, Hélicon!** (*Caligula*, p.88)

TSa: **Kau harus tahu basa-basi, Hélicon.** (*Caligula*, p.55)

Kalimat perintah yang menggunakan kata kerja *être*, kata perintahnya menggunakan bentuk subjonctif yaitu *soyons*. *Être* didefinisikan menjadi *verbe reliant l'attribut au sujet (qualification)* (LPR, p. 971). *Être* sebagai kata kerja bantu, penggunaannya diikuti oleh kata keadaan atau adjective yang dalam hal ini adalah *soyons généreux*. *Généreux* mempunyai definisi yaitu *de race noble, qui a l'âme grande et noble, qui donne, qui est enclin à donner plus qu'il n'est tenu de le faire* (LPR, p.1173). Sementara *basa-basi* mempunyai arti sebagai *adat sopan santun ; tata krama pergaulan ; ungkapan yang digunakan hanya untuk sopan santun dan tidak untuk menyampaikan informasi* (KBBI, p.143). Kalimat *soyons généreux* jika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia sesuai dengan arti sesungguhnya akan menjadi *jadilah baik* atau *berbaik hatilah*, seperti imperatif *soyez mes amis* yang terdapat pada novel terjemahan *Le Petit Prince* yang diterjemahkan menjadi *jadilah temanku*. Tetapi makna *généreux* pada kalimat ini bukanlah untuk berbaik hati melainkan ungkapan yang digunakan hanya untuk menyatakan kesopanan bukan untuk berbaik hati dalam arti yang sesungguhnya. Dengan demikian penggunaan *kau harus tau basa-basi* sudah sesuai dengan konteks kalimat dari *soyons généreux* karena penutur (Caligula) menyuruh kepada lawan bicaranya (Hélicon) agar berbasa-basi terlebih dahulu sebelum masuk ke poin pembicaraan yang sebenarnya.

7. TSu: Non. **Appelons les choses par leur nom**: tu crains que je ne t'empoissone. (*Caligula*, p.92)

TSa: Dusta. **Mengapa sembunyi-sembunyi ?** Kau takut aku meracuni kau. (*Caligula*, p.59)

Appeler didefinisikan sebagai *inviter (quelqu'un) à venir en prononçant son nom par un mot, un cri, un bruit, demander, essayer d'obtenir quelque chose, exiger, entraîner* (LPS, p.117). Sementara itu *sembunyi-sembunyi* berarti *diam-diam ; tidak terang-terangan ; sengaja tidak mau tahu akan perkara (bahaya dsb) yang sungguh (akan) terjadi* (KBBI, p.1261). Kalimat *appelons les choses par leur nom* mengalami pergeseran makna ketika diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia menjadi kalimat tanya *mengapa sembunyi-sembunyi*. Jika diterjemahkan sesuai dengan arti yang sesungguhnya, *appelons les choses par leur nom* akan menjadi *mari panggil hal-hal sesuai dengan namanya*. Kalimat ini merupakan sebuah ungkapan dalam bahasa Prancis yang berarti seseorang mengatakan hal yang sebenarnya atau dengan kata lain harus berkata jujur. Agar kalimat ini dapat diterjemahkan dan dipahami dengan baik oleh pembaca maka harus mencari padanan yang tepat dan sesuai dengan budaya bahasa Indonesia. Penutur (Caligula) meminta kepada lawan bicaranya (Mereia) agar ia tidak berbohong dan agar ia tidak menyembunyikan sesuatu dari Caligula. Dengan demikian, kalimat *mengapa sembunyi-sembunyi* sudah tepat untuk menerjemahkan *appelons les choses par leur nom*.

8. TSu: **Cessons se jeu, Caius.** (*Caligula*, p.122)

TSa: **Jangan main duga-duga lagi, Caius.** (*Caligula*, p.85)

Menurut definisinya, *cesser* berarti *ne pas continuer, prendre fin, se terminer ou s'interrompre, ne plus faire* (LPR, p.387). Arti dari kalimat *cessons ce jeu, Caius* adalah untuk bersama-sama menghentikan permainan ini. Sementara *duga* mempunyai arti sebagai kira ; sangka ; menyangka ; memperkirakan (KBBI, p.345). Agar dapat dipahami dengan baik, kalimat *cessons ce jeu* harus dicarikan padanannya yang sesuai dalam bahasa

Indonesia. Mengikuti konteks kalimat sebelumnya, permainan yang dimaksud adalah menduga-duga. Penutur (Hélicon) meminta kepada lawan bicaranya (Caligula) untuk berhenti menduga-duga. Oleh karena karena itu penggunaan jangan main duga-duga lagi sudah tepat untuk menterjemahkan *cessons ce jeu* karena kalimat diterjemahkan mengikuti konteks dan mempertahankan makna.

9. TSu: Alors, **disparais**, ma jolie. (*Caligula*, p.126)

TSa : Kalau begitu, **pergilah**, sayang. (*Caligula*, p.89)

Disparaître adalah sebuah verbe intransitif dan mempunyai arti sebagai *cesser de paraître, d'être visible ; être caché ; s'en aller, fuir, partir* (LPR, p.763). Kalimat perintah *disparais* mengalami pergeseran makna saat diterjemahkan ke dalam bahasa Indonesia menjadi *pergilah*. *Pergi* sendiri mempunyai arti sebagai *berjalan (bergerak) maju ; meninggalkan (suatu tempat)* (KBBI, p.1055). Penutur (Caligula) melontarkan perintah *disparais* kepada lawan bicaranya (Premier Patricien) karena ia tidak ingin melihatnya lagi atau dengan kata lain makna dari perintah ini adalah untuk menghilang dari hadapannya. Dalam bahasa Indonesia, untuk menyatakan perintah hilang dari hadapan seseorang tidak bisa digunakan kata *hilang*. Dengan demikian, padanan yang paling sesuai untuk menerjemahkan kalimat *disparais* adalah dengan menggunakan *pergilah*.

10. TSu: **Couvrons nous donc les masques**. (*Caligula*, p.129)

TSa: **Kalau begitu, mari kita pakai topeng kita kembali.**

(*Caligula*, p.93)

Couvrir didefinisikan sebagai *revêtir d'une chose, d'une matière pour cacher, fermer, orner, protéger ; garnir (un objet) en disposant quelque chose dessus, parsemer, garnir d'une grande quantité de choses* (LPR, p.581). Kalimat *couvrons nous donc des masques*, yang diterjemahkan menjadi *kalau begitu, mari kita pakai topeng kita kembali*, tidak diterjemahkan sesuai dengan arti sesungguhnya karena jika kalimat tersebut diterjemahkan sesuai dengan arti sesungguhnya maka ia akan menjadi *mari menutupi diri dengan topeng-topeng*. Hal ini terjadi karena terdapat pergeseran makna dari *couvrir* yang berarti *menutup* ke *pakai* yang berarti *mengenakan, dibubuhi dengan, mempergunakan* (KBBI, p.1000). Dalam bahasa Indonesia, kata *tutup* tidak tepat untuk digunakan saat ingin menyatakan keinginan untuk menggunakan topeng. Hal ini terkesan tidak wajar karena bentuk yang biasa digunakan oleh penutur bahasa Indonesia adalah memakai topeng atau mengenakan topeng. Oleh karena itu agar makna dari *couvrons nous donc des masques* dapat tersampaikan dengan baik maka padanan yang paling tepat adalah *kalau begitu, mari kita pakai topeng kita*. Pada kalimat ini terdapat penambahan kata *kembali* karena, mengikuti konteks kalimat sebelumnya, aksi menggunakan topeng ini pernah dilakukan oleh kedua penutur sebelumnya.

11. TSu: **Reste encore.** C'est la preuve, n'est-ce pas ?

(*Caligula*, p.133)

TSa: **Jangan, tunggu.** Warkah ini adalah satu-satunya bukti. Jelas ? (*Caligula*, p.97)

Definisi *rester* adalah *continuer d'être dans un lieu, être laissé sur place, continuer d'être (dans une position, une situation, un état)* (LPR, p.2276-2277). Sedangkan verba

tunggu didefinisikan sebagai *tinggal beberapa saat disuatu tempat dan mengharap sesuatu akan terjadi (datang); tinggal sementara untuk merawat, menjaga (barang-barang, rumah, orang sakit dsb), menantikan (sesuatu yang mesti datang atau terjadi), mengharap, mendiami, menunggui* (KBBI, p.1504). Pada kalimat imperatif *reste encore*, makna pada kata *reste* bergeser karena adanya perbedaan sudut pandang budaya pada bahasa Indonesia. Jika penerjemahan dilakukan mengikuti definisi dari kata *reste* diatas, maka ia akan menjadi *tinggal*. Tetapi pada imperatif *reste encore* makna yang terkandung didalamnya adalah untuk lawan bicara agar tidak pergi meninggalkan tempat. Dengan demikian, padanan bahasa Indonesia disesuaikan dengan keadaan ini dan pada akhirnya diperoleh *tunggu* yang merupakan padanan yang sesuai untuk menerjemahkan makna dari *reste, encore*. Penggunaan kata *jangan* pada kalimat ini adalah sebagai pendukung dari permintaan untuk tidak pergi meninggalkan tempat.

4. Kalimat Imperatif yang Tidak Mengalami Pergeseran Makna

Kalimat imperatif yang tidak mengalami pergeseran makna adalah kalimat yang diterjemahkan sesuai dengan arti sesungguhnya.

1. TSu: Et, s'il te plaît, **aide-moi** désormais (*Caligula*, p.50)

TSa: **Tolonglah aku** mulai dari saat ini. (*Caligula*, p.14)

Aider adalah sebuah verbe transitif yang berarti *appuyer (quelqu'un) en apportant son aide, servir, être utile, faciliter, contribuer à* (LPR, p.53). Sementara *tolong* didefinisikan sebagai *bantu* (KBBI, p.1478). *Désormais* mempunyai definisi sebagai *à partir du*

moment actuel (s'emploie pour un comportement ou avec un attribut) (LPR, p.719). Dikarenakan tidak ada padanan untuk *saat ini* dalam Kamus Besar Bahasa Indonesia, maka pengertian akan didapat setelah mencari kedua makna kata yaitu *saat* dan *ini*. *Saat* berarti *waktu, ketika* (KBBI, p.1198) dan *ini* berarti *kata penunjuk terhadap sesuatu yang letaknya tidak jauh dari pembicara* (KBBI, p.537). Melihat dari seluruh definisi kata diatas, kalimat perintah *et s'il te plaît, aide-moi désormais* diterjemahkan sesuai dengan definisi dan arti sesungguhnya yaitu *tolonglah aku mulai dari saat ini* sehingga tidak terjadi pergeseran makna pada imperatif ini.

2. TSu: Eh bien! **Vois ce que deviennent les preuves dans la main d'un empereur.** (*Caligula*, p.134)

TSa: Nah, **kau lihat apa jadinya dengan sebuah tanda bukti dalam tangan seorang maharaja.** (*Caligula*, p.98)

Voir berarti *percevoir les images des objets par le sens de la vue, percevoir quelque chose par les yeux, être spectateur, témoin de quelque chose ; être, se trouver en présence de quelqu'un* (LPR, p.2796-2797). Sementara *lihat* didefinisikan sebagai *menggunakan mata untuk memandang (memperhatikan), menonton, mengetahui, membuktikan, menilik, meramalkan, menengok* (KBBI, p.826). Tidak terjadi pergeseran makna pada kalimat perintah *vois ce que deviennent les preuves dans la main d'un empereur* karena imperatif tersebut diterjemahkan sesuai dengan arti sesungguhnya. Tidak seperti imperatif *voyons* yang diterjemahkan menjadi *yah begitulah* pada novel *Le Petit Prince* dan terjemahannya yaitu *Pangeran Kecil* dimana kata kerja *voir* mengalami perubahan makna. Meskipun demikian terjadi perubahan struktur dari kata *les preuves* ke kata *sebuah tanda bukti*. *Les*

preuves merupakan bentuk jamak dari *preuve* yang berarti *témoïn, ce qui sert à établir qu'une chose est vraie, justification, acte, chose, réalité qui atteste un sentiment, une intention* (LPR, p.2066). Sementara *bukti* mempunyai arti *sebagai sesuatu yang menyatakan kebenaran suatu peristiwa ; keterangan nyata ; tanda* (KBBI, p.217). Kata ini mengalami perubahan struktur karena pada kata *les preuves* yang berbentuk jamak diterjemahkan menjadi *sebuah tanda bukti* yang berbentuk tunggal.

3. TSu: **Essaie de comprendre.** (*Caligula*, p.142)

TSa: **Cobalah maklumi.** (*Caligula*, p.103)

Essaie merupakan bentuk imperatif dari verbe *essayer* yang berarti *soumettre (une chose) à une ou des operations pour voir si elle répond aux caracteres qu'elle doit avoir, employer (quelque chose) pour atteindre un but particulier, sans être sûr du résultat* (LPR, p.949). Kemudian *comprendre* mempunyai arti sebagai *appréhender par la connaissance ; être capable de faire correspondre à (quelque chose) une idée claire, percevoir le sens de (un message, un système de signe), se faire une idée claire des causes, des motifs de l'enchaînement logique de (quelque chose)* (LPR, p.494-495). Sementara *coba* yang berasal dari kata kerja *mencoba* didefinisikan sebagai *mengerjakan (berbuat) sesuatu untuk mengetahui keadaanya dsb; mengenakan (baju, sepatu) untuk mengetahui pas tidaknya ; berusaha melakukan (berbuat) sesuatu* (KBBI, p.271). Sedangkan *maklum* mempunyai arti sebagai *paham ; mengerti ; tahu ; dapat dipahami (dimengerti)* (KBBI, p.863). Berdasarkan pengertian diatas, dapat ditarik kesimpulan bahwa imperatif *essaie de comprendre* tidak mengalami pergeseran makna ketika diterjemahkan ke bahasa Indonesia karena terjemahannya yaitu *cobalah maklumi* sudah sesuai dengan arti yang sebenarnya.

BAB IV

PENUTUP

A. Kesimpulan

Pada bab terakhir ini penulis menarik kesimpulan setelah seluruh penelitian selesai dilakukan. Kesimpulan yang dapat diambil adalah bahwa benar adanya dan dapat dibuktikan telah terjadi pergeseran makna pada ujaran imperatif dalam proses penerjemahan naskah drama *Caligula* jika dilakukan perbandingan antara versi asli yang berbahasa Prancis dan versi terjemahannya dalam bahasa Indonesia. Terdapat beragam pergeseran makna yang terjadi pada ujaran-ujaran imperatif tersebut. Ujaran imperatif tersebut dikategorikan menurut teori yang diutarakan oleh Simatupang yaitu teori pergeseran semantik yang mencakup pergeseran dari makna generik ke makna spesifik, pergeseran dari makna spesifik ke makna generik, dan pergeseran makna karena ada perbedaan sudut pandang budaya. Data-data diambil dari naskah drama *Caligula* yang kemudian dikategorikan ke dalam jenis pergeseran makna yang terjadi pada setiap data tersebut dan diberikan penjelasan yang diharapkan dapat mewakili data tersebut sesuai dengan kategori pergeserannya.

Setelah pembuktian dilakukan bahwa benar telah terjadi pergeseran makna dalam penelitian ini, dapat ditarik sebuah kesimpulan lain bahwa dari 20 data yang telah dianalisis, pergeseran karena adanya perbedaan sudut pandang budaya adalah yang paling banyak terjadi yaitu sebanyak 11 ujaran imperatif. Hal ini dapat dikatakan wajar karena

mengingat data diambil dari sebuah karya sastra maka penerjemahan pun dilakukan setelah meninjau kebudayaan yang melatar belakangi penulisan karya sastra tersebut kemudian agar pesan yang terdapat dalam sebuah karya sastra dapat disampaikan dengan baik, penerjemahan dilakukan dengan menyesuaikan kepada budaya bahasa sasaran yaitu bahasa Indonesia karena dalam penerjemahan lintas budaya, budaya yang berbeda menuntut aturan tata bahasa yang berbeda pula.

Dapat dikatakan bahwa penerjemah melakukan seperti hal yang telah disebutkan diatas karena didasari oleh sejumlah alasan yang antara lain adalah untuk mempertahankan pesan karena pesan yang dimiliki pengarang adalah hal mutlak yang dimiliki seorang pengarang dan tidak boleh diubah. Kemudian, penerjemah juga melakukan adaptasi ke dalam bahasa Indonesia dengan menggunakan gayanya sendiri dengan tetap mempertahankan gaya atau rasa yang dimiliki oleh pengarang asli agar tidak hilang. Kedua alasan ini adalah alasan utama yang mendasari tindakan tersebut tetapi masih ada sejumlah alasan lain antara lain untuk memudahkan pembaca agar tidak bingung dalam memahami konsep, istilah atau perumpamaan yang berasal dari naskah drama tersebut.

B. Implikasi

Adapun implikasi dalam penelitian ini adalah untuk memahami salah satu fenomena dalam proses penerjemahan yang hampir tidak dapat dihindari yaitu pergeseran makna. Penulis berharap bahwa penelitian ini dapat berkontribusi dalam pengajaran mata kuliah Traduction jika ditinjau dari segi pergeseran makna yang terjadi pada terjemahan imperatif dan bermanfaat dalam pengajaran Littérature Française II jika ditinjau dari

pemilihan instrumen penelitian yaitu naskah drama Prancis dari abad ke 20 karena Albert Camus yang merupakan pengarang *Caligula* adalah seorang penulis terkenal Prancis pada abad 20 yang karya-karyanya patut untuk dipelajari karena mengandung nilai-nilai kehidupan. Jika ada penulis-penulis lain yang ingin meneliti dalam bidang terjemahan, penelitian ini diharapkan dapat dijadikan referensi oleh mereka.

C. Saran

Semoga penelitian ini dapat memberikan inspirasi khususnya kepada mahasiswa Jurusan Bahasa Prancis Universitas Negeri Jakarta yang ingin melakukan penelitian di bidang terjemahan karena bidang terjemahan adalah bidang yang sangat luas dan kaya akan seni berbahasa.

Daftar Pustaka

- Arifin, Winarsih dan Soemargono, Farida 1991, *Kamus Perancis – Indonesia*, PT. Gramedia Pustaka Utama, Jakarta.
- Callamand, Monique 1989, *Grammaire Vivante du Français*, CLE International, France.
- Choliludin , 2007, *The Technique of Making Idiomatic Translation*, Kesaint Blanc, Bekasi.
- Delatour, Y. et al 2004, *Nouvelle Grammaire du Français*, Hachette, Paris.
- Harymawan, RMA., 1988, *Dramaturgi*, CV. Rosda, Bandung.
- Hoed, Benny H., 2006, *Penerjemahan dan Kebudayaan*, PT. Dunia Pustaka Jaya, Jakarta.
- Kennedy, X.J., 1966, *Litterature: An Introduction to Fiction, Poetry and Drama*, Little, Brown and Company, Boston.
- Lederer, Marianne, 1994, *La Traduction Aujourd'hui*, Hachette, Paris.
- Moentaha, Salihien, 2006, *Bahasa dan Terjemahan*, Kesaint Blanc, Bekasi
- Newmark, Peter, 1981, *Approaches to Translation*, Pergamon Press Ltd, Hertfordshire.
- Newmark, Peter, 1988, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International, Hertfordshire.
- Pusat Bahasa, 2012, *Kamus Besar Bahasa Indonesia Edisi Keempat*, PT. Gramedia Pustaka Utama, Jakarta.
- Simatupang, Maurits D., 2000, *Pengantar Teori Terjemahan*, Universitas Indonesia.
- Sumardjo, Jakob, 1992, *Perkembangan Teater Modern dan Sastra Drama Indonesia*, Citra Aditya Bakti, Bandung.
- Sumarlam et al, 2004, *Analisis wacana, iklan, lagu, puisi, cerpen, novel, drama*, Pakar Raya, Bandung.

Suryawinata, Zuchridin dan Hariyanto, Sugeng, 2003, *Translation. Bahasan Teori & Penuntun Praktis Menerjemahkan*, Kanisius, Yogyakarta.

Rahardi, Dr. R. Kunjana, M.Hum , 2000, *Imperatif dalam Bahasa Indonesia*, Duta Wacana University Press, Yogyakarta.

Riegel, Martin et al, 2009, *Grammaire Méthodique du Français*, Puf, Paris.

Rey-Debove, Josette dan Rey, Alain, 2005, *Le Petit Robert de la Langue Française 2006*, Dictionnaire Le Robert, Paris.

Thompson, Alan Reynolds, 1942, *An Anatomy of Drama*, University of California Press, California.

Vinay, J.P dan Darbelnet, J, 1972, *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais*, Didier, Paris

Waluyo, Prof. Dr Herman J., 2002, *Drama: Teori dan Pengajarannya*. PT. Hanindita Graha Widya, Yogyakarta.

Internet:

<http://adidesu.wordpress.com/2012/03/02/definisi-bahasa-menurut-para-ahli/>

http://books.google.co.id/books?id=wip93mFLZ9IC&pg=PR7&lpg=PR7&dq=terjemahan+mademoiselle+fifi&source=bl&ots=FLzYD_W4Zh&sig=gFdP_U5cFzrF4r5iXOTU_50iTE0&hl=id&sa=X&ei=wC-

[XUbIIycqsB9SkgbAP&ved=0CCwQ6AEwAQ#v=onepage&q=terjemahan%20mademoiselle%20fifi&f=false](http://books.google.co.id/books?id=wip93mFLZ9IC&pg=PR7&lpg=PR7&dq=terjemahan+mademoiselle+fifi&source=bl&ots=FLzYD_W4Zh&sig=gFdP_U5cFzrF4r5iXOTU_50iTE0&hl=id&sa=X&ei=wC-XUbIIycqsB9SkgbAP&ved=0CCwQ6AEwAQ#v=onepage&q=terjemahan%20mademoiselle%20fifi&f=false)

<http://dunia.news.viva.co.id/news/read/230382-prancis-akan-tambah-pusat-bahasa-di-indonesia>

<http://lib.unnes.ac.id/3505/>

<http://lomboktoday.co.id/read/2013/01/20/fpbs-adakan-pementasan-drama.html>

<http://www.scribd.com/doc/55887163/Definisi-Monolog>

<http://sosgrammaire.voila.net/imperatif.html>

<http://www.timlo.net/baca/4283/teater-kalah-dengan-industri-hiburan-modern/>

Sumber Data:

Camus, Albert, 1958, *Caligula*, Gallimard, Paris.

Sani, Asrul, 1977, *Caligula; adaptasi ke dalam bahasa Indonesia oleh Asrul Sani*, Bank

Naskah Dewan Kesenian Jakarta, Jakarta.